

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาธนาคารความดีกับการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษา หมู่ที่ 4 บ้านหนองขุย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

แนวคิด ทฤษฎี

1. แนวคิดเกี่ยวกับความดี
2. แนวคิดเกี่ยวกับธนาคารความดี
3. แนวคิดจิตอาสา
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
5. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับธนาคารความดีกับการพัฒนาชุมชน โดยเลือกศึกษาชุมชนหนองสาหร่าย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง และมีศักยภาพในการจัดการตนเองในเรื่องของปัญหานี้สินของชุมชน ด้วยปัญหานี้จึงทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนจากคนภายในชุมชนเองเป็นเหตุให้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนขึ้น โดยได้ไปเรียนรู้ศึกษาดูงานจากภายนอก เพื่อนำมาปรับใช้กับชุมชนของตนเอง เมื่อได้มีแผนแม่บทแล้วนั้น ก็เกิดมีองค์กรต่าง ๆ ขึ้นมาอีกมากมาย เช่นเดียวกับการจัดตั้งสถาบันองค์กรการเงินชุมชนขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เกิดขึ้น และได้มีการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้รวมไปถึงโครงการธนาคารความดีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนทำความดีเพื่อนำมาเป็นสิ่งค้ำประกันในการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินชุมชน ภายในชุมชน โดยที่คนในชุมชนเป็นผู้คิดริเริ่มในการสร้างตัวชี้วัดความดีขึ้นมาเพื่อเป็นเกณฑ์การประเมินและตัดสินว่าผู้ใดเป็นผู้ที่สามารถกู้ยืมเงินได้ตามเกณฑ์และตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ทางผู้ศึกษาเล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องของความดี จิตอาสา และการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับความดี

ความหมายของความดี

ผู้ศึกษาทำการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความดี ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของความดีที่แตกต่างกันไป ดังนี้

ความดี หมายถึง การกระทำ ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม คนที่คิดดี ก็จะทำดีและทำดีด้วย เพราะมีจิตที่เป็นกุศล มองโลกในแง่ดี ทำความดีเป็นปกติวิสัยอยู่ทุกวัน ไม่มีการละอายหรือฝืนใจทำแต่อย่างใด (มรรคาสัมณ, 2552)

ความดี คือการไม่เบียดเบียนตัวเอง และไม่เบียดเบียนคนอื่น หรือสิ่งอื่นที่อยู่รอบตัวเรา ถ้าจะให้อธิบาย ที่ว่าไม่เบียดตัวเอง ก็คือ การทำใจให้สดใส เบิกบาน มีความสุข อิงตามหลักพุทธศาสนา คิดดี ทำดี ทำดี ส่วนการไม่เบียดเบียนคนอื่น ก็คือ คำพูดและการกระทำของเราต้องไม่ไปกระทบหรือทำร้ายคนอื่น หรือให้กระทบน้อยที่สุด นอกจากนั้นยังสามารถเป็นที่พึ่งพาให้ผู้อื่นได้อยู่อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ซึ่งความดีนี้แยกได้ 2 ระดับ คือ

1. ความดีขั้นพื้นฐาน อันได้แก่การปฏิบัติหน้าที่และการงานอย่างถูกต้อง
2. ความดีขั้นสูง อันได้แก่การช่วยเหลือผู้อื่นในด้านต่าง ๆ ต้นตอของความดีก็คือ ปัญญาขั้นต้น (คือความไม่โลภ, ไม่โกรธ, ไม่หลงผิด)

ความดีขั้นสูง คือ การช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน หรือช่วยให้เขามีความสุข ซึ่งการช่วยนี้ก็สามารถทำได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. ช่วยด้วยการให้ทรัพย์ หรือสิ่งของ
2. ช่วยด้วยการให้ความรู้ หรือวิชาการ
3. ช่วยด้วยการให้ธรรมะ หรืออบรมสั่งสอนหลักธรรมะ

พระพุทธองค์ทรงสอนว่า การให้ธรรมะชนะการให้ทั้งปวง เพราะธรรมะจะเป็นแสงสว่างของชีวิต ทำให้ผู้รับสามารถดำเนินชีวิตไปอย่างถูกต้อง คือ ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสงบสุขได้อย่างแท้จริง

ความชั่ว คือ การกระทำที่ผู้คนเกลียดชัง ซึ่งสรุปอยู่ที่การเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม ซึ่งความชั่วที่เห็นได้ชัดก็ คือ การละเมิดศีล 5 และการลุ่มหลงอบายมุข ซึ่งต้นตอของความชั่วก็คือ กิเลส (ความดี ความชั่ว, 2552)

นอกจากความหมายของความดีตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ทางหลักพระพุทธศาสนา สอนให้คนทุกคนเป็นคนดี โดยยึดหลักปฏิบัติศีล 5 เพื่อให้คนประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ดี ๆ

ศีล 5

ในทางพระพุทธศาสนา ศีลเป็นข้อบัญญัติสำหรับความประพฤติ เพื่อให้บุคคลอยู่กันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นปกติสุข ผู้ที่รักษาใจ วาจา และกายให้ตั้งอยู่ในความเรียบร้อย เป็นปกติจึงได้ชื่อว่าผู้มีศีล (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, คำนำ) ซึ่งศีลที่ฆราวาสพึงปฏิบัติ คือ ศีล 5 (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538, น. 6) ได้แก่

1. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย
2. เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นการลักขโมย เบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
3. เว้นจากกาเมสุมิชฌาจาร ละเว้นการประพฤติดูหมิ่นในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน
4. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา
5. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ

ซึ่ง สุมาลี มหณรงค์ชัย ได้กล่าวถึง อานิสงส์ของศีล 5 ว่า การรักษาใจ วาจา และกายของตนให้สะอาดเรียบร้อยย่อมส่งผลเป็นกุศลวิบาก เมื่อทำเหตุดี ผลที่ได้รับก็ย่อมเป็นความดี แม้ไม่ต้องการก็จะได้รับ ตรงนี้ต้องอธิบายให้ชัดเจนก่อนว่า คนที่รักษาศีลเพราะหวังผลนั้น เรียกไม่ได้ว่ามีจิตใจบริสุทธิ์ ที่ผ่านมากฎบาอาจารย์ไม่ค่อยเน้นอานิสงส์ของศีล เพราะเกรงว่าคนจะเข้าใจผิดหันมารักษาศีลเพราะความโลภ เมื่อไม่อธิบาย บางคนเลยเข้าใจว่าศีลเป็นเรื่องเล็ก อานิสงส์จำกัดเป็นเพียงทางผ่านไปสู่คุณธรรมในระดับสูงขึ้น ความจริงแล้วศีลแม้เพียงห้าข้อ ถ้ารักษาไว้ได้ย่อมมีอานิสงส์อเนกอนันต์ ขอเพียงอย่าให้ผลเป็นตัวตั้งล่อใจเพื่อให้ทำดี ผลเป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นตามเหตุ แม้จะอยากได้ผลลัพธ์ คือ บุญอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ค่าของคนจริง ๆ อยู่ที่เหตุ คือ เจตนา

ในภาพรวม บุคคลผู้รักษาศีลห้าไว้ด้วยเจตนาจะงดเว้นการเบียดเบียน เขาย่อมเป็นคนสะอาด อานิสงส์ที่ระบุไว้ในพระไตรปิฎก ชี้ว่า บุคคลนั้นย่อมได้รับศีลสมบัติอย่างน้อยห้าประการ คือ หนึ่ง) มีโภคทรัพย์มาก สอง) กิตติศัพท์อันงามของเขาย่อมขจรไป สาม) เขาย่อมเป็นผู้แก่ล้าวก้าว ไม่เก้อเขินเป็นที่ต้อนรับในทุก ๆ สังคมที่แวะเวียนเข้าไป สี่) เขาย่อมเป็นผู้ไม่หลงลืมสติในเวลาตาย และห้า) หลังจากตายแล้ว เขา (หรือบุคคลนั้น) ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (สังคีตสูตร, พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค)

บุคคลจะรักษาศีลได้ย่อมต้องมีจิตใจอ่อนโยน เห็นคุณค่าในชีวิตและทรัพย์สินทั้งของตนเองและผู้อื่น เพราะความอ่อนโยนที่เริ่มตั้งแต่ระดับจิตใจทำให้วิบากกรรมซึ่งนำชีวิตของเขาไปสู่ความมีลาภและยศ เหตุเพราะไม่ใช้ชีวิตอยู่ด้วยความประมาท ผลคือได้รับความสุขและโภคสมบัติ คนมีศีลย่อมได้รับความเจริญสบายกายและใจ ไม่มีเวรภัย ทำอะไรก็ไม่ขัดข้อง ได้รับความสะดวกทุกอย่าง

ถ้าไม่ได้ไปบังเกิดในภพภูมิอื่น การอยู่ในภพภูมินี้ของคนที่รักษาศีลห้ามา ทำให้เขามีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์กว่าคนอื่น ไม่ว่าจะเป็นการมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีผิวพรรณผ่องใส ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ไม่มีทัศนคติชั่วช้าลามก เพราะสํารวมกายวาจาไว้ดี บุคคลจึงเป็นที่รักที่เจริญตาของผู้พบเห็นอีกด้วย

เพราะศีล คือ ความตั้งใจที่จะไม่เบียดเบียน การรักษาศีลจึงเป็นการให้ความไม่มียกเป็นทานแก่ผู้อื่น (เรียกว่าอภัยทาน) ละอายต่อตนเองและทำยากกว่าแค่ให้วัตถุ การให้ทานแบบนี้คือการบรรเทาภัย ทำให้คนอื่นไม่ต้องหวาดกลัวการดำเนินชีวิต แคร่รักษาศีลห้าของตนเองจึงเท่ากับให้ความสุข ความสงบ และความปลอดภัย แก่คนหมู่มากด้วย

อานิสงส์ของการให้ในลักษณะนี้จึงทำให้บุคคลนั้นได้พบเจอคนที่จะทำให้ตนเองมีความสุข ซึ่งคนที่ทำให้คนอื่นมีความสุข (และปลอดภัย) ได้ย่อมเป็นคนดี บุคคลนั้นจะได้รับการอุดหนุนช่วยเหลือจากคนดีทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และบริวารใกล้ชิด บางแห่งระบุว่า การให้ความสุขแก่คนหมู่มากย่อมทำให้มีบริวารมากด้วย

แม้อานิสงส์ของศีลห้าบางข้อจะเหมือนผลที่ได้รับจากทาน แต่จุดต่างอยู่ตรงที่ศีลเป็นเรื่องละอายต่อตนเอง ทั้งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น ศีลเป็นบาทฐานของสมาธิ (หรือเรียกว่าภาวนาก็ไม่ผิด) คนที่เบียดเบียนชีวิตอื่นมา จิตใจย่อมไม่สงบ เมื่อไม่สงบ สมาธิก็ย่อมไม่เกิด จะภาวนาอุบายต่าง ๆ เพื่อให้จิตอยู่นิ่งก็ทำไม่ได้ อันนี้เป็นกฎธรรมดาของเหตุและผลที่ส่งต่อกัน

ทำทานแล้วจิตใจอาจเป็นสุขมากก็จริง แต่การเสวยผลจากทานมีขีดจำกัดกว่าการเสวยผลจากศีล ทานเป็นเรื่องดี แต่ถ้าไม่มีศีลประกอบ ทานก็ทำให้คนไปได้ไกลที่สุดแค่ภาวะสุขแบบสวรรค์ แต่ศีลทำให้คนไปได้ไกลกว่านั้น ถ้ารักษาศีลห้าไว้ได้อย่างสม่ำเสมอ ขั้นต่ำที่สุด อันบุคคลจะหยั่งถึงได้ คือ โลกสวรรค์ (ไปไกลกว่านี้ได้) แต่ถ้าทำทานอย่างเดียว ไม่มีการฝึกจิตให้ละเว้นความชั่ว โลกสวรรค์จะเป็นขั้นสูงที่สุด อันบุคคลจะหยั่งถึงได้ (ไปไกลกว่านี้ได้)

แต่ที่กล่าวอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่าทานไม่สำคัญ ทานเป็นจุดเริ่มต้นของการปล่อยวางจิตในด้านลบ ทำให้เราเอาชนะกิเลส คือ ความตระหนี่หวงแหน ทานสนับสนุนศีล เพราะคนที่รู้จักให้ย่อมมีเมตตา ทานทำให้คนใจกว้าง เอื้อให้เกิดความพร้อมที่จะรักษาใจ วาจา และกาย

ในระดับสูงขึ้น เพราะฉะนั้น ทานและศีลจึงเป็นข้อธรรมที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2548, 66-69)

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังได้กล่าวถึง หลักธรรมที่ส่งเสริมให้คนมีคุณแก่สังคม (สมาชิกที่ดีของสังคม) ว่า สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

1. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม 4 อย่าง ต่อไปนี้

1.1 เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

1.2 กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

1.3 มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

1.4 อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

2. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 อย่าง ดังต่อไปนี้

2.1 ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

2.2 ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2.3 อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนชวนช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

2.4 สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้น ๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538, น. 20-21)

ความดี 4 ระดับ

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงระดับความดีของคนไว้เป็นขั้น ๆ โดยได้กำหนดเอาลักษณะอุปนิสัยที่ผู้นั้นแสดงออกมาเป็นเกณฑ์กำหนด ทั้งนี้เพื่อให้รู้ว่า ใครมีลักษณะนิสัยอย่างไรเป็นคนประเภทไหน ควรคบหรือไม่ควรคบ ควรเลือกเป็นสามีภรรยาหรือไม่ควรเลือกอย่างไร เป็นต้น ซึ่งมีอยู่ 4 ระดับด้วยกัน คือ

1. ผู้มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงาน ไม่เกียจคร้าน หนักเอาเบาสู้ ไม่ทอดยถหลังผู้ฟ้าหน้าสู้ดิน มีความรับผิดชอบในการทำมาหากิน คนประเภทนี้ชื่อว่า มีความดีในระดับต้น เพราะความขยันอย่างนี้ทำได้ไม่ยากนัก

2. ผู้มีอาหารหรือมีของกินอะไร แล้วคิดถึงคนอื่น เช่น คิดถึงบุพการีชน คิดถึงญาติมิตรหรือคิดถึงคนที่เคยอุปการะตนมา เป็นต้น ต้องการให้คนเหล่านั้นได้ลิ้มรสของนั้นบ้าง แล้วก็จัดแบ่งไปให้ตามสมควร คนประเภทนี้เรียกว่าเป็นคนมีน้ำใจ มีอุปนิสัยเอื้อเฟื้อ จัดว่ามีความดีในระดับสอง เพราะทำได้ยากขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง

3. ผู้ได้ลาภผลอะไรแล้วไม่หลงระเห็จดีใจจนเกินเหตุ เช่น ได้ยศได้ตำแหน่งมาก็ไม่แสดงการพูขึ้น คือไม่โลดจอนอกนอกหน้า ซึ่งแสดงถึงความเป็นคนตกอยู่ในอำนาจของโลกธรรม 8 ไม่อาจวางเฉยได้ คนที่ได้อะไรแล้วหลงระเห็จ หลงติดหรือตกเป็นทาสของสิ่งนั้น เวลาเสื่อมลาภจะเกิดความทุกข์ระทมหนัก พอ ๆ กับดีใจเมื่อได้ลาภมา ส่วนผู้ที่ไม่หลงระเห็จดีใจจนเกินเหตุเมื่อได้ลาภผลอย่างนี้มา จัดว่าเป็นความดีในระดับสาม

4. ผู้ประสบกับความวิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เสื่อมลาภที่ตนได้มา หรือต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักของตน ก็ไม่ลำบากใจและไม่เสียใจจนเกินควร สามารถทำใจให้เป็นปกติตั้งสติได้มั่นคง คนที่ทำได้อย่างนี้จัดว่า มีความดีในระดับสี่ ซึ่งสูงสุดในจำพวกความดี 4 ระดับ เพราะทำได้ยากยิ่ง (ความดี 4 ระดับ, 2552)

กุศโลบายในการทำดี

1. ทำดีถูกกาล คือเมื่อเห็นเป็นเวลาอันเหมาะสมแล้วจึงทำ ไม่ใช่ต้องดูถูกษยาม แล้วจึงทำ แต่หมายถึงทำให้ทันเวลาเหมาะแก่เวลา เช่นจะช่วยเหลือคนต้องช่วยให้ทันเวลาที่เขาต้องการความช่วยเหลือ ตรงกับเวลาที่เขาขาดแคลน เหมือนให้น้ำแก่คนที่กำลังกระหาย ให้ข้าวแก่คนที่กำลังหิว แม้จะตักเตือนคนให้เว้นความชั่ว ก็ต้องดูเวลาอันเหมาะสม ไม่ให้เขาต้องอับอาย เพราะคำเตือนของเรา หรือเตือนเขาเมื่อสายเสียแล้ว เขาได้ทำผิดพลาดไปมากแล้ว บางอย่างเราควรเตือนเขาล่วงหน้าเพื่อเขาจะได้ไม่ถลำลึกกลงไปในความผิดพลาด การทำดีผิดเวลามักจะให้โทษ เหมือนคนเอาเสื้อหนาวมาใส่หน้าร้อน จะร้อนยิ่งขึ้น จะโทษเสื้อไม่ได้ต้องโทษความโง่เขลาของเราเอง การช่วยเหลือคนนั้น สิ่งสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งก็คือต้องช่วยให้ทันที่ อย่าให้พลาดได้ มิฉะนั้นจะเสียประโยชน์ เหมือนช่วยคนตกน้ำ จะต้องช่วยให้ทันที่ก่อนที่จะจมน้ำตายแล้วถึงเล่ล่าช้าอยู่เขาจมน้ำตายไปแล้วจะช่วยอะไรกันอีก

2. ทำดีถูกบุคคล ทำดีถูกบุคคลนั้นทำอย่างไร คือการที่เราทำความดีแก่บุคคลที่ควรได้รับความดี เช่น การช่วยเหลือเขาก็ควรช่วยเหลือคนที่ควรช่วย และกำหนดขอบเขตว่าควรช่วยเหลือเพียงใด ถ้าเราช่วยเหลือคนที่ไม่ควรช่วยและช่วยไม่ถูกวิธี ก็จะมีโทษติดตามมา

3. ทำดีเหมาะกับเหตุการณ์ ทำดีให้เหมาะกับเหตุการณ์นั้นทำอย่างไร ในที่นี้หมายถึงการทำถูกเรื่องถูกราว ไม่ถึงต้นถือเอาแต่ความเห็นของตน หรือความพอใจไม่พอใจของตนเป็นสำคัญ แต่ยึดหยุ่นผ่อนผันตามเหตุการณ์ที่เรียกว่า ภาวะ การณวสีกตา ความเป็นผู้ทำกิจเหมาะแก่เหตุการณ์ทำพอสมควรแก่ฐานะ ความรู้ความสามารถของตน อนึ่งเหตุการณ์ของโลกย่อมเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ การตั้งต้นแข็งขึ้นอยู่คนเดียวย่อมไม่ได้ประโยชน์ นอกจากคนทั้งหลายจะไม่เห็นดีแล้ว ตัวเองก็ต้องคอยแข็งขึ้นขัดแย้งกับคนในสังคมอยู่ตลอดเวลาทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทเป็นศัตรูต่อกัน

ความรู้ความสามารถ ศิลปวิทยาที่จะอำนวยผลมากก็ต้องเป็นความรู้ความสามารถอันเป็นที่นิยมของสังคมเพราะฉะนั้นความรู้ความสามารถที่ทันสมัยจึงเป็นอุปการะต่อชีวิตมากจะเห็นคุณของศิลปวิทยาการก็ต่อเมื่อสังคมต้องการและนำไปใช้ประโยชน์นั่นเอง ความรู้ความสามารถจะเป็นหมันถ้าไม่ได้ใช้เหมือนอาหารที่ไม่ย่อยมีแต่ให้ความอึดอัดหาประโยชน์อันใดไม่

ความรู้อย่างหนึ่ง อาจมีประโยชน์มากในสมัยหนึ่ง แต่ต่อมาความนิยมของคนทั้งหลายเสื่อมไปใครยังตั้งต้นยึดถือความรู้อย่างนั้นเป็นที่พึ่งอยู่ก็อาจจะต้องเดือดร้อนจะพรัวว่าพันว่าฉันมีความรู้ความสามารถดี แต่ทำไมจึงไม่ได้ดีดังนี้หาควรไม่ เพราะไม่เหมาะกับเหตุการณ์และ

ความนิยมการทำความดีที่ถูกต้องตามระเบียบกฎเกณฑ์อันดีงามก็จัดอยู่ในข้อนี้เหมือนกันรวมความว่า การทำความดีนั้น จะต้องมีกุศโลบาย มีความฉลาดรอบคอบพอสมควรจึงจะได้รับผลเต็มที่ จะได้ไม่ต้องคิดอีกต่อไปว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี คนที่ทำความดีเป็นนั้นจะได้รับผลดีเสมอ และได้รับเท่าที่ต้องการหรือมากกว่าที่ต้องการ

วิธีสร้างความดีนั้นมีหลักที่ควรยึดถืออยู่ 2 ประการด้วยกันคือ

1. ศึกษาให้รู้แจ้งว่า ความดีที่แท้จริงคืออะไร คนส่วนมากรู้จักความดีปลอมมากกว่าความดีแท้ลักษณะของความดีแท่นั้นมีหลายอย่าง เช่น

1.1 ทำความดีเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ เพื่อประโยชน์ของคนที่เราทำดีด้วยจริง ๆ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของเรา ถ้าเราจะได้ประโยชน์บ้างก็เป็นเพียงผลพลอยได้ หรือประโยชน์รอง ถ้ามีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ตนแม้ผู้อื่นจะพลอยได้รับด้วยก็ยังไม่เป็นความดีแท้

1.2 ทำดีด้วยความบริสุทธิ์ใจหรือไม่บริสุทธิ์ใจ ถ้าบริสุทธิ์ใจก็เป็นความดีแท้ ถ้ามีเจตนาอันไม่บริสุทธิ์แฝงเร้นอยู่ด้วยก็เป็นความดีเทียม

1.3 ทำดีมีผู้รู้เห็นมากหรือมีผู้รู้เห็นน้อย คนส่วนมากชอบทำความดีให้มีผู้รู้เห็น ยิ่งรู้เห็นมากประกาศโฆษณาามากยิ่งรู้สึกว่าได้ แต่นักปราชญ์ที่แท้จริงกลับมองเห็นว่า การทำความดีแบบปิดทองหลังพระ เป็นความดีที่แท้จริง โบราณท่านว่า ความดีที่มนุษย์ไม่เห็นนั้น เทวดาท่านเห็นและฟ้าดินก็ประทานผลดีให้ ที่สำคัญคือตนของตนนั้นแหละรู้เห็นยิ่งกว่าผู้ใด ความเศร้าหมองและความผ่องแผ้วแห่งจิต อันเป็นบ่อเกิดอันแท้จริงแห่งทุกข์และสุขนั้นใครเล่าจะมองเห็นได้ดียิ่งกว่าตัวเราเอง

1.4 ความดีนั้น ทำถูกหรือทำผิด คนตั้งใจจะทำความดีแต่ทำผิดก็มี ถ้าทำความดีผิด ๆ ก็ไม่เป็นผลดีแก่ตนและผู้อื่น ตัวอย่างเช่น ถ้าเศรษฐีคนหนึ่งมีเงินเป็นกระสอบ เข้าซื้ก็ตั้งโต๊ะหน้าบ้านบริจาคเงินแก่ผู้ต้องการ เพราะเห็นว่าการบริจาคเป็นเรื่องดี คนทั้งหลายในเมืองนั้น ก็จะพากันเกียจคร้านไม่ทำงานและใช้จ่ายเงินสุรุ่ยสุร่าย ส่ำมะเลเทเมา เมื่อหมดเงินแล้วก็มาขอใหม่ การทำอย่างนี้ไม่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับการทำความดีอย่างนี้เป็นการทำผิด

1.5 ทำความดีอย่างยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม บางคนตั้งหน้าแต่จะทำความดี เช่น การให้อภัย เมตตา กรุณา โดยมีได้นึกถึงความยุติธรรมหรือผลเสียอันจะเกิดขึ้นอย่างร้ายแรงภายหลัง แก่ผู้ได้รับอภัยและเมตตากรุณานั้น ตัวอย่างเช่น ข้าราชการฝ่ายปกครองไม่ลงโทษคนผิด หรือครูไม่ลงโทษนักเรียนที่ทำผิด พ่อแม่ทำตนเป็นคนใจดี ไม่หาวิธีลงโทษลูกที่เกเรเกียจคร้านเสียแต่ต้น ๆ ปล่อยไว้จนผู้ทำผิดนั้นเคยชินกับความผิดพลาดบกพร่องและทำมากขึ้นจนประสบ

ความเสียหายใหญ่หลวง อย่างนี้เรียกว่าทำดีโดยไม่คำนึงถึงความยุติธรรม ลงท้ายก็เป็นโทษแก่คนที่ทำดีด้วยตัวเอง ไม่เป็นความดีแท้ถือเป็นความบกพร่องเสียด้วยซ้ำไปเพราะฉะนั้นการทำความดีจะต้องประกอบด้วยความยุติธรรมต้องลงโทษคนที่ควรได้รับโทษให้รางวัลคนที่ควรได้รับรางวัล

1.6 ความดีนั้นทำอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือทำอย่างสมบูรณ์ ข้อนี้หมายความว่า การทำความดีที่จะให้ได้ผลดีจริงเต็มเม็ดเต็มหน่วยและเป็นความดีที่แท้จริงนั้น จะต้องทำอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทำ ๆ หยุด ๆ หรือครึ่ง ๆ กลาง ๆ การสั่งสมความดีนั้นเหมือนหยาดน้ำหยดลงในภาชนะ ถ้าสั่งสมทุกวันก็จะเปี่ยมไปด้วยความดีถ้าทำๆหยุดๆบุญหรือความดีนั้นก็จะพร่องอยู่เสมอ ไม่เต็มบริบูรณ์

1.7 ความดีนั้นใหญ่หรือเล็ก ข้อนี้ถือเอาคุณเจตนาและประโยชน์ที่ผู้อื่นจะพึงได้รับเป็นเกณฑ์ ถ้าจิตประกอบด้วยคุณเจตนามาก ถือว่าเป็นความดีอันแท้จริงยิ่งใหญ่ หรือหากว่าสิ่งที่ทำนั้นแม้เป็นเรื่องเล็กน้อย ในความรู้สึกของผู้กระทำ แต่เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากก็ถือว่าเป็นความดีอันแท้จริงยิ่งใหญ่เช่นกัน ตัวอย่างการช่วยเหลือราษฎรผู้ทุกข์ยากให้มีที่พำนักหรือการลดภาษีอากรแก่ผู้มีรายได้น้อย การสั่งให้เอาใจใส่ทุกข์สุขของผู้เจ็บป่วย ไม่ให้ทอดทิ้งพวกเขา การสั่งสอนคนให้รู้จักความดีความชั่วให้กลับตัวจากทางชั่วมาดำเนินอยู่ในทางดีมีศีล มีธรรม มีความเข้าใจในชีวิตอย่างถูกต้องเหล่านี้ล้วนเป็นความดีที่ยิ่งใหญ่ทั้งสิ้น

การช่วยเหลือผู้อื่นนั้นมีวิธีการมากมายประมวณแล้ว ก็สามารถแยกออกได้ 10 วิธีด้วยกัน คือ

1. ช่วยเหลือผู้อื่นทำความดี
2. รักและเคารพทุกคนอย่างเสมอหน้า
3. สนับสนุนผู้อื่นให้เป็นผู้มีคุณดีพร้อม
4. ชี้ทางให้ผู้อื่นทำความดี
5. ช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในความคับขัน
6. กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ
7. อย่าทำตนเป็นปุโสมนเฝ้าทรัพย์ต้องหมั่นบริจาค
8. ดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม
9. เคารพผู้อาวุโสกว่า
10. รักชีวิตผู้อื่นดุจชีวิตของตน

2. ปลูกพื้นฐานแก่จิตใจของตนในการที่จะสร้างคุณดี คือ น้อมจิตให้รักความดีอยู่เสมอ การสร้างคุณดีเป็นกิจอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ต้องทำตลอดชีวิต หรือถ้าจะกล่าว

ให้นักแน่นเข้าไปอีก ก็กล่าวได้ว่า ตลอดเวลาที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ความดีเป็นสิ่งที่เล็กทำไม่ได้ คนเราจะทำอะไรหรือไม่ก็ตามแต่สิ่งหนึ่งซึ่งจะต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ สิ่งนั้น คือ "ความดี" แต่คนที่ทำความดีได้มันคงยังยืนนั้นต้องมีพื้นฐานทางจิตใจดี มีพื้นฐานอันมั่นคงเหมือนการสร้างตึกหรืออาคารใหญ่ อาคารถาวรจะต้องลงรากตอกเข็มอย่างหนาแน่นมั่นคง อุปสรรคของการทำความดีนั้นมีมาก จึงทำให้คนจำนวนไม่น้อยทอดทิ้งในการทำ ความดี เห็นว่าการไม่ต้องทำอะไรแล้วอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ สุขสบายกว่า จะทำให้เหนื่อยยากลำบากทำไมกัน เพราะฉะนั้น เพื่อให้มีพื้นฐานทางจิตใจที่ดี มั่นคง จึงควรโน้มจิตใจให้รักความดีอยู่เสมอเหมือนคนหนุ่มสาวที่รักสวยรักงาม รักความสะอาด การรักความดีก็เพื่อความดีนั่นเอง แม้เราจะทำความดีเพื่อความดี แต่เมื่อได้สัมผัสความดีบริบูรณ์ดีแล้ว ความดีนั้นเองจะย้อนกลับมาคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข เหมือนคนปลูกต้นไม้ไว้ด้วยความรักต้นไม้ เมื่อมันเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ย่อมให้ร่มเงา ดอก ผล ความชุ่มเย็นเป็นสุขแก่เจ้าของผู้ปลูกนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับธนาคารความดี

ธนาคารความดีชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเกิดขึ้นมาได้เนื่องจากการจัดทำโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น โดยการที่คนในชุมชนได้ย้อนกลับไปดูภูมิหลังตนเองว่าอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันทำไมถึงเปลี่ยนไป เมื่อย้อนดูแล้วก็พบว่าความสุขของคนในชุมชนได้ลดน้อยลง จึงคิดหาวิธีที่จะทำให้ชุมชนอยู่อย่างมีความสุข ประกอบกับศูนย์คุณธรรม ได้มีการจัดทำโครงการค้นหาคนดีศรีชุมชนขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับโครงการฟื้นฟูท้องถิ่น จึงทำให้เกิดการคิดตัวชี้วัดที่ตรงกับความต้องการของชุมชน เมื่อมีเกณฑ์ตัวชี้วัดความดีขึ้นมาแล้วนั้น คนในชุมชนเริ่มสนใจในสิ่งที่จะช่วยกันคิดและสร้างขึ้นมามากขึ้น พร้อมทั้งจะยึดถือและปฏิบัติตามเกณฑ์ตัวชี้วัดที่ตั้งไว้ โดยขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละบุคคล คนบางคนปฏิบัติสิ่งที่ดีในการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นประจำอยู่แล้ว ส่วนบางคนที่เกิดความคิดที่อยากเป็นส่วนหนึ่งที่จะสามารถพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรมจริยธรรมก็เริ่มมีการบันทึกในสิ่งที่ตนเองได้กระทำไว้ จนการจดบันทึกความดีนั้นไม่เพียงพอที่จะเก็บความดีของคนในชุมชนได้ ทางชุมชนจึงมีการทำประชาคมร่วมกันว่าจะต้องมีการสร้างธนาคารความดีขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมคุณงามความดีของคนในชุมชนไว้

ดังนั้น จึงเกิดธนาคารความดีขึ้นมาเมื่อปี พ.ศ. 2550 อีกทั้งคนในชุมชนยังคงดำเนินงานธนาคารความดีมาจนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนเองได้มีการปลูกฝังค่านิยมหรือฐานคิดให้กับคนในชุมชนในการเห็นคุณค่าของความดี และนำคุณค่าของความดีนั้น ๆ มาทำให้เกิดผลเป็นรูปธรรมและส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความสุข ฟื้นฟูความเป็นชุมชนให้คืนกลับมา

ธนาคารความดีมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อสร้างความสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน
2. เพื่อให้คนดีในชุมชนเข้าถึงแหล่งทุนได้
3. เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลที่รวบรวมเอกสารความดีของบุคคลและกลุ่มองค์กร เครือข่ายองค์กรชุมชน ในระดับตำบลอย่างเป็นขบวนการและสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมการส่งเสริมการสร้าง
ความดีชุมชน
4. เป็นกุศโลบายในการพัฒนามนุษย์

โครงสร้างของธนาคารความดี

โครงสร้างการบริหารของธนาคารความดีชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเป็นการแบ่งงานตามตำแหน่งหน้าที่ แต่ถึงจะมีการแบ่งงานเป็นตำแหน่งต่าง ๆ แล้วนั้น สมาชิกทุกคนสามารถช่วยกันทำงาน หรือทำงานแทนกันได้ในกรณีที่มีความจำเป็น ซึ่งประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษา รองประธาน เลขานุการ ผู้ช่วยเลขานุการ เภรัญญิก นายทะเบียน ผู้ช่วยนายทะเบียน ปฏิคม ประชาสัมพันธ์ กรรมการ

ธนาคารความดีเป็นที่รับฝากความดีของคนในชุมชน คนที่ทำความดีเป็นประจำจะได้รับการจดบันทึกความดีไว้ ถ้าต้องการเข้าถึงแหล่งทุนสามารถนำหลักฐานการบันทึกความดีมาใช้ในการเข้าถึงแหล่งทุนได้ ซึ่งผู้ที่จะต้องคำนึงถึงเกณฑ์ดังนี้

ตารางที่ 2.1

เกณฑ์/ตัวชี้วัดความดี/คนดี ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน

จังหวัดกาญจนบุรี

ลำดับที่	ความดีในชุมชน	เกณฑ์/ตัวชี้วัด
1.	ผู้นำดี/ผู้ตามดี - ผู้นำโดยตำแหน่ง - ผู้นำตามธรรมชาติ	1. คิดดี พูดดี ทำดี เป็นประโยชน์โดยรวมต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ(ได้รับการรับรองหรือใบประกาศเกียรติบัตร) 2. ซื่อสัตย์ มุ่งมั่น ตั้งใจจริง ทำงานโปร่งใส (ประเมินโดยประชาชนปีละ 1 ครั้ง) 3. เสียสละ กล้าคิด กล้าทำ กล้าตัดสินใจ รับผิดชอบ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ลำดับที่	ความดีในชุมชน	เกณฑ์/ตัวชี้วัด
2.	สุขภาพดี	1. ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง (มีการป้องกันควบคุมโรค/เจ็บป่วยดูแลอย่างดี) 2. จิตใจผ่องใสไม่เป็นโรคเครียด โรคซึมเศร้า (มีการดูแลสุขภาพร่างกายตามช่วงวัยอายุ) 3. ร่างกายไม่มีกลิ่นเหม็น 4. เครื่องแต่งกายสะอาด 5. บ้านเรือนสะอาดเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกบริเวณบ้าน (ตามเกณฑ์บ้านน่าอยู่) 6. ช่วยทำความสะอาดในหมู่บ้านอย่างน้อย 6 ครั้งต่อปี 7. การบริโภคอาหาร (น้ำหนักตามเกณฑ์ อายุ วัยสวนสูง) 8. การออกกำลังกายสม่ำเสมอ(ทั้งต่อเนื่อง 30 นาทีและสะสม)
3.	อาชีพดี	1. อาชีพสุจริต (ไม่ผิดกฎหมาย) 2. มีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว (ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. 23,000 บาทต่อปี) 3. ไม่มีคนว่างงาน (ประเมินโดยองค์การการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย)
4.	กลุ่มองค์กรดี	1. มีการรวมกลุ่มกันทำงานและสามารถแก้ไขปัญหาได้ 2. มีโครงสร้างการบริหารและมีคณะกรรมการ 3. มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน(ประเมินโดยสภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบล) 4. ผ่านการยอมรับของชุมชน(สภาองค์กรชุมชนรับรองสถานภาพ)
5.	สวัสดิการดี (ดูการมี/เข้าร่วมของผู้นำประชาชน กลุ่มองค์กรหมู่บ้าน)	1. มีกองทุนสวัสดิการของชุมชน 2. จัดสวัสดิการโดยชุมชนเป็นแกนหลัก 3. ครอบคลุมทุกคน ครอบคลุมจรรยาวัติดั้งแต่เกิดถึงตาย 4. เท่าเทียม/เสมอภาคกัน(ประเมินโดยกองทุนสวัสดิการ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ลำดับที่	ความดีในชุมชน	เกณฑ์/ตัวชี้วัด
6.	ครอบครัวดี (ครอบครัวอบอุ่น)	1. ไม่มีการทะเลาะ/แย่งดี 2. ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างน้อยอาทิตย์ละ 1 ครั้ง 3. รับประทานอาหารพร้อมกันอาทิตย์ละ 3 มื้อ 4. ช่วยกันทำงาน
7.	สามัคคีดี	1. ไม่มีการทะเลาะวิวาทในชุมชน 2. ร่วมมือกันทำงานส่วนรวมเสร็จตามเวลาที่กำหนด
8.	จิตใจดี	1. มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่(บริจาคให้วัด โรงเรียน ชุมชน สาธารณะ) 2. มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
9.	มีสัจจะ	1. ซื่อตรง(ยืมเงิน/กู้เงินชำระคืนตามกำหนดเวลา) (ประเมินโดยแหล่งทุนและกองทุนต่าง ๆ)
10.	เรียนรู้ดี	1. อายุ 7 ปีขึ้นไปร้อยละ 90อ่านและเขียนภาษาไทยได้ (ประเมินโดยผู้นำ) 2. มีเรื่องเรียนรู้ในชุมชนอย่างน้อย 2 เรื่อง(ประเมินโดยชุมชน กลุ่มโรงเรียน) 3. มีการเพิ่มเติมหลักสูตรท้องถิ่นสอนในโรงเรียนอย่างน้อย ที่ละ 1 หลักสูตร
11.	มีความกตัญญูดี	1. เลี้ยงดูเอาใจใส่พ่อ แม่(สอบถามคนข้างบ้านอย่างน้อย 2 บ้าน 2. ดูแล เชื้อ พัง เคารพ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา
12.	ปฏิบัติตามระเบียบ/ กฎหมาย	1. ไม่ทำผิดกฎหมาย (ดูข้อมูลจากตำรวจ) 2. ปฏิบัติตามระเบียบของหมู่บ้าน/ตำบล(ดูข้อมูลจากหมู่บ้าน) 3. ระเบียบกลุ่มองค์กร(ดูข้อมูลจากกลุ่ม)
13.	ประพฤติตนอยู่ใน ศีลธรรมอันดี	1. คีล 5 ข้อ ระยะเวลา 1 เดือนละเมิดไม่เกิน 3 ข้อ 2. ตักบาตร/ทำบุญ อย่างน้อย 12 ครั้ง/ปี

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ลำดับที่	ความดีในชุมชน	เกณฑ์/ตัวชี้วัด
14.	ประหยัด/อยู่แบบพอเพียง	1. ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย (จุดบันทึกรายจ่ายแล้วลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยลงได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 5) 2. ใช้น้ำ ไฟ อย่างประหยัด (ค่าน้ำ-ค่าไฟฟ้าลดลง)
15.	การเก็บออมดี	1. มีการออมเงินฝากไว้กับกลุ่มออมทรัพย์เป็นประจำอย่างน้อย 20 บาทต่อเดือนไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 ของครอบครัวในตำบลหนองสาหร่าย 2. มีการออมเงินฝากไว้กับสถาบันการเงินชุมชนเป็นประจำอย่างน้อย 100 บาทต่อเดือน (ประเมินโดยองค์กรการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย)
16.	นิยมไทยใช้ของไทย	1. ร้องเพลงชาติไทย/ยืนตรงเมื่อได้ยินเพลงชาติไทย (ทุกครั้งยกเว้นมีภารกิจ) 2. ใช้ผลิตภัณฑ์ของชุมชน 10% ของผลิตภัณฑ์ที่เคยใช้อย่างน้อย 50% ครึ่งเรือน
17.	มีวิถีชีวิตตามหลักประชาธิปไตย	1. ยอมรับและปฏิบัติตามเสียงข้างมาก 2. เคารพและปฏิบัติตามมติที่ประชุม (ประเมินโดยประชาคม) 3. การใช้สิทธิออกเสียงในการเลือกตั้งทุกระดับ
18.	มีวินัยดี	1. ปฏิบัติตามลำดับก่อนหลัง (เข้าคิว) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 2. ปฏิบัติตามกฎหมายจราจร (คาดเข็มขัด-ใส่หมวกนิรภัย) ไม่เคยถูกจับกุม
19.	ตรงเวลา	1. การเข้าประชุม/นัดหมาย (ลงเวลาที่ประชุม) 2. การมาทำงาน (ลงเวลาที่ทำงาน/โรงเรียน)
20.	การละเว้นสิ่งเสพติดและอบายมุข	1. ไม่เสพยาเสพติด (ยาบ้า ยาเค ยาอี เฮโรอีน) 2. ไม่สูบบุหรี่ในที่สาธารณะ 3. ไม่ดื่มสุรา (ในเวลาทำงานและขับรถ) 4. ไม่เล่นการพนัน (ไพ่ ไฮโล กำถั่ว ฯ หอยเถื่อน)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ลำดับที่	ความดีในชุมชน	เกณฑ์/ตัวชี้วัด
21.	มีมารยาทและวัฒนธรรมไทยที่ดี	1. การไหว้ 2. การเคารพผู้อาวุโส 3. การเข้าร่วมกิจกรรมประเพณีไทยในวันต่าง ๆ อย่างน้อย 5 ครั้งต่อปี
22.	การมีส่วนร่วมดี	1. เข้าร่วมประชุมหมู่บ้านอย่างน้อยปีละ 8 ครั้ง 2. เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอย่างน้อยปีละ 12 ครั้ง

แนวคิดจิตอาสา

ความหมายจิตอาสา

มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ (2550) ให้ความหมายของจิตอาสาว่าหมายถึง สิ่งตรงกันข้ามกับการเอาเข้ามาใส่ตัว ก็คือ “การให้” เมื่อคนต่าง ๆ เริ่มรักและมีเมตตากับบุคคลอื่นมากขึ้น เข้าใจผู้อื่นมากยิ่งขึ้น ว่าต้องการอะไร กำลังอยู่ในสภาพใด สามารถให้ความช่วยเหลืออะไรได้บ้าง มองเห็นความเป็นไปของสังคม เห็นแนวทางที่จะช่วยกันลดปัญหา จนนำมาสู่การให้สละสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็น เวลา แรงงาน เงิน สิ่งของ อวัยวะ

พระไพศาล วิสาโล (2550, น. 20) ให้ความหมายของ “จิตอาสา” ว่า เป็นจิตใจที่พร้อมจะสละเวลา แรงกายและสติปัญญาเพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นจิตที่ไม่นิ่งดูดาย เมื่อพบเห็นปัญหาหรือความทุกข์ยากเกิดขึ้นกับผู้อื่น เป็นจิตที่มีความสุขเมื่อได้ทำความดี และเห็นน้ำตาเปลี่ยนเป็นรอยยิ้มเป็นจิตที่เปี่ยมด้วย “บุญ” คือความสงบเย็นและพลังแห่งความดี

ชาติชาย พุคยาภรณ์ (2550) กล่าวว่า จิตอาสา คือ การสร้างจิตสำนึกของมนุษย์ตามความรู้สึกที่มีอยู่จริงให้เป็นจิตของการให้ การเสียสละ ที่ไม่หวังผลตอบแทน

จากความหมายดังกล่าว จิตอาสา หมายถึง บุคคลที่มีจิตที่พร้อมจะให้หรือเสียสละเวลา แรงกาย และสติปัญญา เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน

ความสำคัญของจิตอาสา

พระครูประโชติธรรมวิริยกุล เจ้าอาวาสวัดวังศิลาธรรมารามหรือวัดวังหิน (อ้างถึงใน ปิยะนาถ สรวิสูตร, 2552, น. 36) กล่าวถึง จิตอาสา ว่าเป็นการทำจิตของเราให้เบิกบาน อย่าให้จิตของเราขุ่นข้น ทำงานร่วมกันระหว่างกาย (ภายนอก) และจิต (ภายใน) การทำงานอาสา คือ การทำงานที่ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ จะทำให้เราทำงานอย่างเบิกบานสนุกสนาน จิตเหมือนน้ำใสที่หล่อเลี้ยงชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายทั้งต่อบุคคล สังคม และประเทศชาติ หากทำงานหวังผลตอบแทนแล้วไม่ได้รับ จิตจะขุ่นข้นด้วยอารมณ์ท้อแท้เหมือนน้ำใสขุ่นข้นด้วยตะกอน จิตใจจะเกิดการอุดตัน เวลานั้นจะยิ้มไม่ออก จากคำกล่าวของพระครูประโชติธรรมวิริยกุล ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการมีจิตอาสาว่า นอกจากจะเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลทำงานหรือกิจกรรมเพื่อสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติแล้ว ก็ยังมีผลให้บุคคลที่มีจิตอาสานั้นมีความสุข ดังเช่น คำกล่าวของท่านที่ว่า “จิตอาสาเป็นการทำจิตของเราให้เบิกบาน”

พระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน ปิยะนาถ สรวิสูตร, 2552, น. 36) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของจิตอาสาไว้ว่า การที่บุคคลมีจิตอาสา รู้จักการให้ เราก็จะรับด้วยในเวลาเดียวกัน หนึ่งในสิ่งที่เราได้รับ คือ ความสุข ยิ่งการให้นั้นเต็มไปด้วยความปรารถนาดี ความสุขและความภาคภูมิใจก็ยิ่งทับทวีรวมทั้งยังเป็นการทำให้ชีวิตมีพลังในการสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้กับสังคมอีกด้วย

จิตอาสาเกิดจากสาเหตุหลัก ๆ ดังนี้

1. เกิดจากความรู้สึกสงสาร เนื่องจากพบเห็นผู้ที่มีความเดือดร้อนมากกว่าตนเอง และอยากที่จะหาทางช่วยเหลือผู้อื่นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความรู้สึกสงสารเมื่อเห็นคนขอทานพิการและอยากบริจาคเงิน เป็นต้น
2. เกิดจากประสบการณ์ที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยตนเอง และได้รับความสุขจึงอยากที่จะช่วยเหลือผู้อื่นอีก
3. เป็นความรู้สึกต่อเนื่อง เมื่อบุคคลได้รับการช่วยเหลือ และรู้สึกประทับใจจึงอยากทำสิ่งดี ๆ เพื่อผู้อื่นบ้าง

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นผู้ศึกษาเชื่อว่าจิตอาสา หรือการทำดีเพื่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนนั้นมีประโยชน์มากโดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีคนที่ต้องการความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ และพฤติกรรมจิตอาสาสามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นได้ ดังนั้นเราจึงควรสร้างแรงจูงใจที่เหมาะสม เช่น ต้องการช่วยเหลือสังคม ทศนคติที่ว่าการทำงานกิจกรรมเพื่อสังคมโดยไม่

หวังผลตอบแทน คือ ความสุขที่แท้จริง เป็นต้น ซึ่งแรงจูงใจดังกล่าวก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมจิตอาสาได้

อาสาสมัคร

ความหมายของอาสาสมัคร

สมพร เทพสิทธา (อ้างถึงใน ปิยะนาถ สรวิสูตร, 2552, น. 38) ให้ความหมายของอาสาสมัคร (Volunteer) หมายถึง ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน

คุณสมบัติที่สำคัญของอาสาสมัครมี 3 ประการ คือ

1. ทำด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่การถูกบังคับหรือเพราะเป็นหน้าที่
2. เป็นงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนและสังคมหรือสาธารณะประโยชน์
3. ทำโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน ผลตอบแทนที่อาสาสมัครได้รับคือ ความสุขใจ ความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

เสาวนีย์ ถวิลแก้ว (2544, น. 3) ให้ความหมายอาสาสมัคร (Volunteer) ว่าเป็น ผู้ที่สมัครใจทำงานเพื่อประโยชน์แห่งประชาชนและสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงิน

ศุภรัตน์ รัตนมูขย (2544, น. 10) ให้ความหมายว่า อาสาสมัคร หรือที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Volunteer ซึ่งหมายถึง การเลือกกระทำการต่าง ๆ ที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเงินทอง และการกระทำนี้ไม่ใช่ภาระที่ต้องทำตามหน้าที่ ซึ่งจากความหมายนี้ จะเห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของคำว่าอาสาสมัครอยู่ 4 ประการ คือ

1. การเลือก (Choose) อันเป็นการเน้นเจตจำนงที่เป็นอิสระ ที่จะกระทำหรือไม่กระทำการใด ๆ
2. ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) หมายถึง การกระทำที่มุ่งมั่นเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นได้ทั้งบุคคล กลุ่มคนบางกลุ่ม หรือสังคมส่วนใหญก็ได้ และอาจรวมถึงตนเองด้วย
3. โดยไม่หวังผลกำไรเป็นเงินทอง (Without Monetary Profit) หมายถึง ไม่ได้หวังผลกำไรทางเศรษฐกิจแต่อาจได้รับเป็นรางวัลหรือค่าใช้จ่ายทดแทนที่ได้ใช้จ่ายไป แต่อย่างไรก็มีเทียบได้กับค่าของสิ่งที่กระทำลงไป

4. ไม่ใช่ภาระงานที่ต้องทำตามหน้าที่ (Beyond Basic Obligations) หมายถึง สิ่งที่ทำนั้นอยู่นอกเหนือความจำเป็น ไม่ใช่สิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือสิ่งที่ถูกคาดหวังว่าจะต้องทำ การทำงานที่ได้รับค่าจ้างใด ๆ ภาระงานที่ต้องทำใน ณ ที่นี้ รวมไปถึง การดูแลครอบครัวตนเอง ความรับผิดชอบในฐานะที่เป็นพลเมือง เช่น การไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า อาสาสมัคร หมายถึง บุคคลที่สมัครใจและเสียสละทำงานช่วยเหลือผู้อื่น มีความตั้งใจที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม มีความห่วงใยในเพื่อนมนุษย์โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนเป็นเงิน มีความตั้งใจที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม มีความห่วงใยในเพื่อนมนุษย์ โดยผลตอบแทนที่อาสาสมัครจะได้รับ คือ ความสุขใจ ความภูมิใจที่ได้ปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอาสาสมัครจะต้องมีจิตอาสาในการทำงานอาสาสมัครหรือทำกิจกรรมเพื่อสังคม

คุณสมบัติของอาสาสมัคร

วัฒนา นวลสุวรรณ (อ้างถึงใน ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, 2538, น. 19-20) ได้เสนอคุณสมบัติของอาสาสมัครที่ดีไว้ดังนี้

1. มีความรู้พอสมควร 3 ประการ คือ

1.1 ความรู้ในวิชาการสังคมสงเคราะห์โดยทั่วไป รู้เทคนิคในการดำเนินงานตามหลักการสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคนิคในงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าการสงเคราะห์ผู้เดือดร้อนเป็นราย ๆ ไป ซึ่งขั้นตอนการดำเนินงานรวม 5 ขั้นตอน คือ สอบข้อเท็จจริง วินิจฉัยปัญหา พิจารณาวางแผนการหาทางป้องกันปัญหาและแก้ไขปัญหาดำเนินการป้องกันแก้ไขปัญหาลงมือสงเคราะห์ตามแผน และติดตามผลการป้องกันแก้ไขหรือสงเคราะห์ นอกนั้นก็ควรรู้เทคนิคหรือวิธีการดำเนินงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มชน หรืออีกนัยหนึ่งคือวิธีดำเนินงานกับกลุ่มบุคคล เช่น งานในศูนย์เยาวชน งานในโรงเรียน ในสถานสงเคราะห์ หรือในโรงพยาบาล

1.2 ความรู้ในหน้าที่ขององค์การที่ตนอาสาสมัครเข้าไปช่วย คือ รู้ว่าองค์การดังกล่าวมีหน้าที่การทำงานอย่างไรบ้าง มีบริการสำหรับประชาชนอย่างไรบ้าง มีระเบียบ และข้อบังคับรวมทั้งแผนงานอย่างไร

1.3 ความรู้รอบตัว เช่น ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของดิน ฟ้า อากาศ อาชีพ ราคาสินค้าในท้องตลาด การปฐมพยาบาล กฎหมายข้อบังคับทั่วไปที่พลเมืองควรรู้ และความรู้เกี่ยวกับองค์การสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมในชุมชนนั้น ๆ

2. มีศรัทธาในงานอาสาสมัคร กล่าวคือ รักในงาน เชื่อมั่นในวิธีการดำเนินงาน และผลงาน อีกทั้งยังมีความสนใจในการฝึกฝน ปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมกับงาน

3. มีบุคลิกลักษณะเหมาะสม รู้จักวางตนดี เป็นที่รักใคร่ของผู้ร่วมงานเป็นที่นับถือของผู้รับบริการ กระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้อื่น

4. มีความอดทนและตั้งใจจริง คือ ต้องอดทนทั้งในการปฏิบัติงานและอดทนต่อระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ประกอบกับต้องมีความตั้งใจทำงานจริง ๆ

5. ต้องมีสุขภาพทั้งทางกายและสุขภาพจิตดีพอสมควร

6. ต้องรู้จักหลักมนุษยสัมพันธ์สามารถร่วมมือประสานกับบรรดาผู้ร่วมงานได้ดี

7. ต้องมีความเคารพและปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ

8. ต้องมีความเสียสละเพื่องาน และเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้

สมพร เทพสิทธิ์า (2540, น. 1-3) ได้กล่าวถึงอาสาสมัครในอุดมคติหรืออาสาสมัครที่พึงประสงค์ว่ามี 5 ประการดังนี้

1. ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

2. ควรจะบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมอยู่เสมอ

3. เป็นผู้มีความเสียสละ มีความสุขจากการเป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ

4. ควรมีศรัทธาในการอาสาสมัครช่วยผู้อื่น โดยมีความรู้สึกเห็นชอบในงานอาสาสมัคร มีเวลาที่จะทำงานและพร้อมที่จะเป็นอาสาสมัคร

5. ทำเพื่อหน้าที่ โดยไม่คำนึงถึงสิ่งตอบแทน

บทบาทของอาสาสมัคร

สมพร เทพสิทธิ์า (2544, น. 3-4) ได้อธิบายถึงบทบาทของอาสาสมัครว่า บทบาทของอาสาสมัครอาจแบ่งได้เป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. บทบาทของอาสาสมัครในการสังคมสงเคราะห์ อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการสังคมสงเคราะห์ โดยการช่วยเหลือผู้ประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนประเภทต่าง ๆ เช่น ทหาร ตำรวจ ที่ได้รับบาดเจ็บจากการปฏิบัติหน้าที่และผู้เจ็บป่วยที่รักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาล ผู้ประสบสาธารณภัย คนพิการ เด็กเร่ร่อน คนที่ไร้ที่พึ่ง ผู้สูงอายุ ผู้ประสบปัญหาชีวิตและปัญหาครอบครัว อาสาสมัครจะช่วยในการรักษาพยาบาล ช่วยเป็นเพื่อน ช่วยให้คำปรึกษาและกำลังใจ ช่วยให้มีสุขและความหวัง

2. บทบาทของอาสาสมัครในการแก้ปัญหาสังคม อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม เช่น ร่วมในการรณรงค์โครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการป้องกันแก้ไขปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด โรคเอดส์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. บทบาทของอาสาสมัครในการพัฒนาสังคม อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น เด็ก สตรี เยาวชนรวมทั้งผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ ให้เป็นผู้มีคุณภาพและคุณธรรม พัฒนาครอบครัวให้มีความอบอุ่น มั่นคง พัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และพัฒนาสังคมให้มีความเรียบร้อย มีความเจริญมั่นคงและก้าวหน้าอย่างสมดุลและยั่งยืน มีความเจริญทั้งในด้านจิตใจ วัฒนธรรม ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง

4. บทบาทของอาสาสมัครในการพัฒนาองค์กร อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาองค์กรสาธารณประโยชน์หรือองค์กรเอกชน (Non Governmental Organization หรือ NGO) ร่วมบริหารงานขององค์กรเอกชน เช่น สมาคมและมูลนิธิ ด้วยความรู้ ความสามารถ และความเสียสละ ทำให้องค์กรเอกชนมีบทบาทสำคัญในการทำประโยชน์ให้แก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติ

5. บทบาทของอาสาสมัครในการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ อาสาสมัครมีบทบาทที่สำคัญในการที่จะรักษาและส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

เสาวนีย์ เสนาสุ (2551, น. 19) ได้กล่าวถึงบทบาทของอาสาสมัครได้เป็น 3 ด้านดังนี้

1. ด้านความคิด อาสาสมัครทำหน้าที่เป็นผู้วางนโยบาย วางโปรแกรม วางแผนการดำเนินงานของหน่วยงาน ตลอดจนควบคุมตรวจสอบการบริหารงานของหน่วยงานให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพื่อให้หน่วยงานของตนมีประโยชน์ และรับใช้บริการสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

2. ด้านแรงงาน อาสาสมัครจะยินดีที่จะสละแรงงานเพื่อการปฏิบัติงานหรือยินดีที่จะให้บริการโดยตรงแก่ผู้ต้องการความช่วยเหลือ เช่น อาสาสมัครที่ออกเรียไ้เงินเพื่อเป็นทุนในการให้ความช่วยเหลือแก่คนทั่วไป อาสาสมัครที่สมัครออกไปพัฒนาแหล่งต่าง ๆ อาสาสมัครที่ไปเลี้ยงดูเด็กกำพร้าอนาถาตามสถานสงเคราะห์

3. ด้านกำลังทรัพย์ ได้แก่ ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงิน ที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องอุปโภค บริโภค ให้แก่หน่วยงานสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เพื่อให้หน่วยงานเป็นตัวกลางนำไปให้แก่ผู้

ขอรับบริการ ผู้ที่เป็นอาสาสมัครอาจจะสละทั้งแรงงาน ความคิด และกำลังทรัพย์พร้อมกันไปก็ได้ แต่ที่สำคัญ คือ จะต้องเป็นธรรมด้วยจิตอาสา

จากบทบาทอาสาสมัคร สะท้อนให้เห็นถึงงานอาสาสมัครซึ่งล้วนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคลและประเทศชาติ ไม่ว่าจะเป็นการทำให้ผู้คนได้มารวมกลุ่มกันเพื่อสร้างความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมร่วมกัน โดยจะเห็นได้จากงานวิจัยซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีเครือข่ายของผู้ที่มีความสนใจคล้ายคลึงกันเกิดขึ้น จะมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพิ่มขึ้น ซึ่งนำไปสู่การมีความเข้าใจและความเคารพในความแตกต่างหลากหลายในสังคมมากยิ่งขึ้น (ชลลดา ทองทวี และ ประวีณา มาเสริฐศรี, 2549, น. 52) และทำให้ปัญหาสังคมลดลงไปจนถึงสังคมได้รับการพัฒนา นอกจากนี้งานอาสาสมัครยังเป็นงานที่ช่วยลดต้นทุนในการพัฒนาชุมชน / สังคม อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพของบุคคล โดยช่วยให้อาสาสมัครแต่ละคนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองทั้งทางด้านทักษะ ความรู้ ในการช่วยงานสังคมสงเคราะห์ และเพิ่มความเชื่อมั่นในศักยภาพของอาสาสมัคร รวมทั้งทำให้ผู้ที่เป็นอาสาสมัครเห็นคุณค่าในตัวเองอีกด้วย

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการพัฒนาคนและกลุ่มคนในชุมชนด้วยวิธีการพัฒนาชุมชนเพื่อให้มีศักยภาพเพียงพอและผนึกกำลังกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนตามแผนและโครงการที่ร่วมกันกำหนด ด้วยการใช้ศักยภาพของชุมชนอย่างเต็มที่และการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเมื่อศักยภาพของชุมชนไม่เพียงพอ (สนธยา พลศรี, 2550, น. 95) ผู้ศึกษาได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาชุมชน และจำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในปรัชญาการพัฒนาชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชน และมิติการพัฒนาทางสังคมของการพัฒนาชุมชน เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องธรรมาภิบาลที่ดีกับการพัฒนาชุมชน ตำบลหนองทราย อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการธรรมชาติและภาวะกายภาพของมนุษย์ ที่มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งรูปร่าง สมอง สติปัญญาและจิตใจ ภาวะธรรมชาติและภาวะกายภาพนี้ทำให้มนุษย์ไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จของชีวิตได้เท่าเทียมกัน แม้ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการมีโอกาที่จะกระทำการต่าง ๆ ได้เท่าเทียม

กันก็ตาม (สนธิยา พลศรี, 2550, น. 95-96) เมื่อนำหลักการนี้มาผสมผสานกับความหมายของการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในการประสบความสำเร็จในชีวิตของบุคคลก็เป็นปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ซึ่งมี 5 ประการ ดังนี้

1. บุคคลทุกคนมีความสำคัญ ถึงแม้ว่ามีความแตกต่างกัน แต่ทุกคนต่างมีสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรมและอย่างมีเกียรติฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง
2. บุคคลมีสิทธิ เสรีภาพ ในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองโดยไม่ถูกบีบบังคับหรือครอบงำจากผู้อื่น
3. บุคคลมีศักยภาพ ทั้งศักยภาพที่เปิดเผยและซ่อนเร้น ถ้ารู้จักนำศักยภาพเหล่านี้มาใช้อย่างเหมาะสมแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาก
4. การพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาบุคคลและชุมชน
5. ถ้าหากมีโอกาสแล้วบุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพหรือพลังความสามารถของตนเองได้

มนุษย์ทุกชีวิต มีคุณค่า และมีความหมาย มีศักดิ์ศรี และมีศักยภาพ กล่าวคือ มีฐานะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ไม่ควรได้รับการเหยียดหยาม ดูหมิ่น เหยียดหยามจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง มีความสามารถจากการเป็นมนุษย์ที่ควรได้รับการยอมรับและทำให้ปรากฏเป็นจริงในทางปฏิบัติจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2550, น. 46)

การพัฒนาชุมชน มีปรัชญาถือว่า “คนทุกคน” มีความสามารถมีพลังซ่อนเร้น (Potential Ability) แฝงอยู่ อันได้แก่ กำลังคิด แรงงาน ฝีมือ ทักษะ ซึ่งมีพลังงานเหล่านี้ ถ้าได้รับการกระตุ้น และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ก็จะสามารถสร้างสรรค์ความสำเร็จทั้งปวงให้แก่ชุมชนได้การพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางหนึ่งในหลาย ๆ แนวทางที่ใช้ในการพัฒนาสังคมโดยมีปรัชญา หลักการ วิธีการต่าง ๆ เป็นของตนเองที่ชัดเจน มีจุดเน้นแตกต่างไปจากการพัฒนาอื่น ๆ ซึ่งเมื่อก้าวถึงจุดเน้นในงานพัฒนาชุมชน อาจกล่าวได้ว่า งานพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมาย มุ่งพัฒนาศักยภาพของคนโดยคำนึงถึงศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกันของคน ซึ่งงานพัฒนาชุมชนเองนั้นมีแนวทางในการทำงานโดยมุ่งที่จะทำงานร่วมทำกับชาวบ้านมากกว่าทำให้ชาวบ้าน อีกทั้งงานพัฒนาชุมชนมุ่งไปที่กระบวนการทำงานที่ต่อเนื่องมีความมั่นคงถาวร และที่สำคัญงานพัฒนาชุมชนไม่มีสูตรสำเร็จ ถึงแม้ว่าจะมีปรัชญา หลักการ และวิธีการที่ชัดเจน แต่แนวทางและรายละเอียดของการปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และข้อเท็จจริงพื้นที่เป็นหลัก (วรวิมล โรมรัตนพันธ์, ม.ป.ป., น. 182)

การพัฒนาชุมชน (Community Development : CD) หรือการทำนุบำรุงชุมชนให้เจริญ (Community Nourishment : CN) เป็นกระบวนการสร้างและธำรงสภาพความเป็นชุมชน รวมทั้งสร้างสุขระดับต่าง ๆ ให้ปัจเจกชน มีคุณค่าพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ การเชื่อมั่นในคุณค่า และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีเกียรติ มีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองไปในทิศทางที่ตนปรารถนา และมองเห็นว่า มนุษย์ทุกคนมีพลังความสามารถ และศักยภาพในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและมีความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ ถ้ามีการจัดการให้เขาได้มีโอกาสแสดงศักยภาพและความสามารถออกมาอย่างอิสระแล้ว เชื่อว่าเขาสามารถจะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรมและพัฒนาขีดความสามารถของตนให้มีความรับผิดชอบและสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวมสูงขึ้นได้ (สายนต์ ไพรัชญกิจิตร, 2550, น. 191)

การพัฒนาชุมชนในฐานะกระบวนการ (community development as a process) ในมิตินี้ การพัฒนาชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากเงื่อนไขหรือสถานะหนึ่ง ไปสู่อีกเงื่อนไขหรือสถานะหนึ่งและต่อ ๆ ไป เป็นกระบวนการที่แสดงถึงความก้าวหน้าของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งให้ความสำคัญต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลง “ระบบความสัมพันธ์” เช่น เปลี่ยนแปลงจากการที่คนชั้นนำเพียงไม่กี่คนทำหน้าที่ตัดสินใจแทนคนในชุมชน เป็นการที่คนในชุมชนนั่นเองเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเอง การเปลี่ยนแปลงจากการมีส่วนร่วมในระดับน้อย เป็นการมีส่วนร่วมในระดับมาก เปลี่ยนจากการกำหนดโดยรัฐซึ่งมีผู้เชี่ยวชาญทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดทิศทาง การพัฒนาและมีอำนาจการจัดสรรทรัพยากร เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนเลือกวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการกับทรัพยากรของตน

กระบวนการพัฒนาชุมชน

กระบวนการพัฒนาชุมชน มักจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและนำไปสู่ผลลัพธ์ของการพัฒนา โดยหลักการแล้วกระบวนการที่มักพบในงานพัฒนาชุมชนจะประกอบด้วย

1. กระบวนการเรียนรู้ (learning process)
2. กระบวนการมีส่วนร่วม (participation)
3. กระบวนการกลุ่ม (group process)
4. กระบวนการเสริมสร้างพลัง (empowerment process)

กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ อีกทั้งยังเป็นกระบวนการอันมีอยู่ในรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้และวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว และเป็นกลไกสำหรับสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

(ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, น. 174) กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่มนุษย์ใช้ในการปรับตัว เพื่อสามารถดำรงชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกและสังคมระดับต่างๆ การปรับตัวโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้จึงมีได้จำกัดอยู่เพียงด้านกายภาพตามสัญญาชาติญาณทางธรรมชาติเท่านั้น หากครอบคลุมถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิด จิตใจ อุดมคติของสังคมระดับต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยสติปัญญา กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกลไกการถ่ายทอดหรือผลิตซ้ำเพื่อรักษาสืบส่งต่อเอาไว้ เช่นเดียวกับการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์เพื่อปรับตัวกับสิ่งเดิม (อรศรีงามวิทยาพงศ์, 2549, น. 1)

ลักษณะการเรียนรู้ของชาวบ้านจนก่อให้เกิดการพัฒนาทางภูมิปัญญามากมายพอจะสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540, น. 45-46) ได้ดังนี้

1. ในบรรพกาลมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาล ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของที่อยู่ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโชคด้วยความเสี่ยงต่าง ๆ เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงชีวิตดับหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้อาหาร สิ่งของ พันธุ์สัตว์ ฯลฯ จากประสบการณ์การลองผิดลองถูก มนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน นาน ๆ เข้าสิ่งทีประพฤติปฏิบัติ หรือห้ามประพฤติปฏิบัติ ก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรมของคนกลุ่มนั้น ๆ ไป กาลเวลาล่วงไป มนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้ว รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ๆ จึงจะอยู่รอดปลอดภัย หรือแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้ ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บ่อยครั้งที่ภูมิปัญญาเหล่านั้นใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนไป สถานการณ์ที่เปลี่ยนไป มนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาเอาใหม่ ต่อเมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไร ทำอย่างไร จึงจะแก้ปัญหาได้ ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาไว้ดำรงชีพมากขึ้นและมีความเสี่ยงน้อยลง

2. มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง ปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับภัยอันตราย ดังเห็นได้จากชาวภาคเหนือเรียนรู้จากการร่วมกันจัดระบบเหมืองฝายเพื่อการกสิกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างเขา

แล้ว ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ในการแบ่งปันน้ำระหว่างคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำเดียวกัน การเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริง แล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้กลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

3. การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (Oral tradition) ในรูปแบบของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (Literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านจะนิยมสองวิธีแรกคือสาธิตวิธีการและสอนเป็นวาจา ในกรณีที่เป็นศิลปะ/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอน ภาษิต ตำนาน นิทาน ฯลฯ ตามแต่สะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน การถ่ายทอดทั้งโดยวาจาและลายลักษณ์ หรือการสาธิตก็ไม่มีอะไรตายตัว แต่จะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุ-ปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณีความรู้สั่งสมก็อาจดลหายหรือสูญหายได้

4. การเรียนรู้โดยพิธีกรรม กล่าวในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวังโดยไม่ต้องการการจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมีภูมิปัญญา ความรอบรู้อยู่เบื้องหลังพิธีกรรม แต่ก็ไม่มีภาระเน้นย้ำภูมิปัญญานั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนั้น พิธีสืบทอดแม่น้ำ สืบชะตาเมือง บวชต้นไม้ บวชป่า พิธีอุปสมบท พิธีบั้งสุกุล พิธีสู่ขวัญในโอกาสต่าง ๆ ฯลฯ จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมในพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐานความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมเป็นอันมาก รวมทั้งตอกย้ำความสำคัญของคุณค่าทางสังคมอย่างมีพลังด้วย พิธีกรรมจึงมิใช่เรื่องเหลวไหลหรือมลายแต่เป็นกรรมวิธีในทางวัฒนธรรมที่มีผลในการปลูกฝัง บ่มเพาะความเชื่อ-คุณค่า และแนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ออกมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมประเพณี แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมี

คุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง เพราะมนุษย์ก็ยังเป็นมนุษย์ที่มีได้อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของวิทยาศาสตร์อย่างเดียว

5. ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศีลและวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในเชิงการเรียนรู้ล้วนมีส่วนต่อย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้กรอบและบรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน อันเป็นสัจธรรมของชีวิตอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า ศาสนามีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณให้เป็นอิสระจากความทุกข์ยากทั้งหลาย ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนที่นับถือศาสนานั้น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อีกเป็นทั้งแก่นและกรอบในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ด้วย

6. การแลกเปลี่ยนความรู้-ประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน การทำมาหากิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่เข้ามาผสมกลมกลืนกันบ้าง ขัดแย้งกันบ้าง แต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมจึงมีพลวัตโลดโผนกว่าเดิม ส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีเครือข่ายของการขยายตัวการเรียนรู้ที่กว้างขวางและหลากหลาย

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีคนเล็งเห็นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ต้องกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่คนมีอาชีพที่ต้องเสี่ยงโดยการบูชา ทวงเจ้าเข้าผีอันมีอยู่ดาษดื่นเพื่อขอลาภผลแก้วิกฤติการณ์ในชีวิต หรือการรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยการผสมผสานการแพทย์สมัยใหม่กับสมุนไพร และการรักษาทางใจจากหมอเมืองและพระสงฆ์ รวมถึงการให้หมอทำนายทายทัก

โชคชะตาในยามมีทุกข์ ขาดความมั่นใจในตัวเอง ดังนี้ เป็นต้น ดังยกตัวอย่างมานี้ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าว่าถูกผิดหรือชั่วดีแต่อย่างใด หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ทั่วไปเกี่ยวกับการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในสังคมไทยที่มีปัญหา มีวิกฤติการณ์ท่ามกลางความสลับซับซ้อนทางสังคมเสียยิ่งกว่าในอดีตที่ผ่านมาแล้ว และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ย่อมมีทั้งได้ผลและไม่ได้ผล สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8. ครูพักลักจำ ก็เป็นกระบวนการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิมและจะยังมีอยู่ต่อไป วิธีนี้เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่อย่างเงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อทำได้จริง วิธีนี้ดูเผิน ๆ เป็นเสมือนการลักขโมยสิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันหาสื่อในทางชั่วร้ายไม่ หากเป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่นในชีวิตจริงของทุกคนจะมีพฤติกรรมครูพักลักจำอยู่ไม่มากนักน้อย และถ้ายอมรับนับถือกันว่าวิธีการเรียนรู้ที่ดูประหนึ่งไม่สำคัญนี้มีคุณค่าสูง มีความเป็นธรรมชาติในนิสัยมนุษย์ และเป็นทางหาความรู้หนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ก็จะเป็นการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลดีอีกทางหนึ่ง

การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของ “การพัฒนาชุมชน” ในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึกเป็น “เจ้าของ” ของชุมชน สร้างความเป็นชุมชน (sense of community) จึงเป็นหนึ่งเดียวกันกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน นัยหนึ่งอาจเรียกได้ว่า การเรียนรู้ของชุมชนแยกไม่ขาดจากการสร้างสำนึกสาธารณะ (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทร, 2548, น. 8-9)

กระบวนการมีส่วนร่วม

การพัฒนาชุมชน มีคุณค่าพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ “เชื่อมั่นในคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีเกียรติ มีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนเองไปในทิศทางที่ตนปรารถนา” และมองเห็นว่า “มนุษย์ทุกคนมีพลังความสามารถและศักยภาพในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและมีความคิดใหม่ ๆ ซึ่งซ่อนเร้นอยู่ ถ้าจัดการให้เขาได้มีโอกาสแสดงศักยภาพและความสามารถออกมาอย่างอิสระแล้ว เชื่อว่าเขาจะสามารถเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรมและพัฒนาขีดความสามารถของตนให้มีความรับผิดชอบและสร้างประโยชน์ส่วนรวมสูงขึ้นได้” และด้วยคุณค่าพื้นฐานที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนจึงเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ในทุกขั้นตอน

การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนและมีเป้าหมายสุดท้าย คือประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ดังนั้น ในการพัฒนาจึงมุ่งเน้นส่งเสริมการมี

ส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุและตัดสินใจเลือกแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาตนเอง การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่เข้ามาแสดงความคิดเห็นในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาชุมชนเอง ลักษณะรูปแบบของการมีส่วนร่วม (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, น. 200) ซึ่งเป็นขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การปฏิบัติและการรับผิดชอบเรื่องต่าง ๆ มี 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) โดยอาจเป็นการตัดสินใจตั้งแต่ระยะเริ่มต้น และการตัดสินใจในช่วงกิจกรรม และการตัดสินใจในการดำเนินงาน

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) ที่เป็นทั้งในรูปของการมีส่วนร่วมโดยมีการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร หรือเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและการร่วมมือ รวมถึงการเข้าร่วมในการลงแรงร่วมใจ

3. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งอาจเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุทางสังคมหรือโดยส่วนรวมตัวอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างควบคู่กันไป

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ในรูปแบบทั้งนี้เน้นเป็นการควบคุมตรวจสอบในการดำเนินกิจการทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับ ตั้งแต่องค์กรชุมชนในชุมชนเล็กในชนบท องค์กรชุมชนในบริษัทเอกชน จนถึงการพัฒนาประเทศที่ต้องใช้มิติของภาคประชาชนในการจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบแทนจากการที่ได้ทำงานร่วมกันนั้น และผลจากการร่วมคิด ร่วมกันทำ นำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

กระบวนการกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม เกิดขึ้นได้เนื่องจากการที่สมาชิกภายในกลุ่มมีความตระหนักที่จะร่วมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน สิ่งที่สำคัญที่สุดในการรวมกลุ่ม คือ การที่สมาชิกเกิดจิตสำนึก ร่วมกัน (Conscientization) ว่าการทำงานเป็นกลุ่มสามารถจะแก้ไขปัญหาของตนเองได้ ซึ่งการที่สมาชิกกลุ่ม จะเกิดจิตสำนึกร่วมกันได้ อาจเกิดได้จากการพูดคุยกัน (เห็นว่าต่างคนก็มีปัญหาเดียวกัน) จึงอยากร่วมมือกัน เมื่อเกิดการจัดตั้งเป็นกลุ่มแล้ว กลุ่มจะมีกระบวนการเพื่อเป็นพลังให้กลุ่มสามารถขับเคลื่อนและดำรงอยู่เพื่อแก้ไขปัญหาของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกระบวนการกลุ่มสามารถ แบ่งเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. ขั้นการสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนเกิดความเข้าใจกัน และกัน มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน เกิดความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วนั้นสมาชิก

ภายในกลุ่มจะรู้จักกันดี มีความสนิทสนมกันอยู่แล้วอาจอยู่ในพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ แต่ก็มีคามจำเป็นที่สมาชิกในกลุ่มจะต้องมาทำความเข้าใจร่วมกันถึงกลุ่มของตน อาทิเช่น การวางแผนกฎเกณฑ์ กำหนดกฎระเบียบ โดยการสร้างความสัมพันธ์มุ่งหวังให้สมาชิกเกิดความไว้วางใจกันมากยิ่งขึ้น และพัฒนาสมาชิกให้เกิดความกล้าที่จะแสดงออกในการดำเนินงานต่อไป

2. ขั้นการพัฒนากลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นที่ไม่สามารถแยกออกจากการทำงานกลุ่มได้ เป็นการที่สมาชิกตัดสินใจร่วมกันที่จะต้องการเพิ่มความรู้หรือข้อมูลทางด้านใดด้านหนึ่งที่สมาชิกเล็งเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มของตน โดยสมาชิกอาจจะประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ ความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกัน ภายในกลุ่มเองหรือแม้กระทั่งการนำเข้า ข้อมูล ความรู้จากภายนอกกลุ่ม แล้วนำมาหาหรือปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับกลุ่มของตนก็ได้

3. ขั้นบริหาร-จัดการกลุ่ม การดำเนินการของกลุ่มจะดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ กระบวนการบริหารจัดการกลุ่มที่ดี ควรจะมีการตกลงกันระหว่างสมาชิกเพื่อให้สมาชิกภายในกลุ่มเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเองมากยิ่งขึ้น

4. ทำกิจกรรมร่วม ขั้นนี้เป็นขั้นที่สมาชิกทุกคนมาร่วมกันแสวงหาแนวทางในการดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกัน ทั้งการร่วมกันตัดสินใจว่า ควรจะดำเนินกิจกรรมใด การกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรม การกำหนดผู้ดำเนินการระยะเวลาในการดำเนินงาน รวมทั้งวิธีการดำเนินงาน เป็นต้น ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม สมาชิกจะได้เกิดกระบวนการเรียนรู้พร้อม ๆ กันไปด้วย

5. ขั้นแสวงหาความร่วมมือ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เมื่อกลุ่มได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว สมาชิกเห็นพ้องต้องกันว่าเราไม่สามารถจะดำเนินงานต่าง ๆ ได้ทั้งหมด โดยกลุ่มอาจจะมีข้อจำกัดบางประการ จึงต้องแก้ไขข้อจำกัดเหล่านั้นจากการประสานงานกับภายนอก

6. ขั้นการสร้างเครือข่าย เมื่อกลุ่มมีการขยายผลการดำเนินงาน มีจำนวนสมาชิกเพิ่มหรือกลุ่มสามารถดำเนินงานจนบรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้แล้ว กลุ่มจึงมีการขยายความร่วมมือไปยังกลุ่มอื่น ๆ สร้างการดำเนินงานในรูปแบบของเครือข่ายทำให้กลุ่มสามารถแก้ไขปัญหาในภาพที่กว้างได้มากขึ้น รวมทั้งยังเป็นการเข้าไปแก้ไขปัญหาสังคม อีกทั้งยังส่งผลให้ชุมชนของตนเองเข้มแข็งขึ้น การร่วมกันในแบบเครือข่ายนี้มีใช้จำกัดอยู่เพียงแค่ชุมชนของตนเองเท่านั้น แต่ยังสามารถขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ ได้อีกด้วย นอกจากนี้ การทำงานในรูปแบบเครือข่าย (network) ยังทำให้กลุ่มเกิดพลังอำนาจมากยิ่งขึ้นและเป็นการสร้างพลังชุมชนได้

กระบวนการเสริมสร้างพลัง

นักคิดสากล นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน และนักพัฒนาในประเทศไทยได้ระดมความรู้ ความเห็น และประสบการณ์ในการจัดทำ รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย 2546 ให้กับ สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ(United Nations Development Programme: UNDP) สรุปว่าความมุ่งหมายเชิงยุทธศาสตร์ของการเสริมสร้างพลังชุมชนในประเทศไทย มี 3 ประการด้วยกันคือ (UNDP, 2546, น. 32)

1. การเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อแก้ปัญหาด้วยตนเอง เป็นการสร้างรากฐานเพื่อให้เกิดภาวะพึ่งตนเองขึ้นมาใหม่ เป็นขั้นตอนที่สำคัญในลำดับแรกซึ่ง มิได้หมายความว่าชุมชนจะต้องถอนตัวออกจากระบบสังคมโดยรวม หรือจะต้องทำเองใช้เองทั้งหมด หากแต่ลดการพึ่งพิงพึ่งพาความรู้ ความคิด เงินทุน เทคโนโลยีที่เป็นกลลิตรอนพลังอำนาจชุมชนลงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เป็นการรื้อฟื้นความเชื่อมั่นในศักยภาพและความสามารถของตนเองจนเกิดการเรียนรู้สามารถนำความรู้มาใช้ และสามารถประยุกต์ความรู้ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

2. การเสริมสร้างพลังชุมชนเพื่อต่อรองและร่วมมือกับรัฐ ชุมชนใช้การเจรจาต่อรองกับรัฐและกลุ่มอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับ ได้มาซึ่งทรัพยากรและได้รับความร่วมมือ ซึ่งการเจรจาต่อรองจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อชุมชนสร้างทุนทางสังคมภายในชุมชนของตนเองได้ หรือมีการขยายเครือข่ายความร่วมมือออกไปสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่ประสบชะตากรรมเดียวกันให้เป็นพันธมิตรในการจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

3. การเสริมสร้างพลังชุมชนและเครือข่ายเพื่อต่อรองและพิทักษ์สิทธิชุมชน แรงกดดันทางสังคมจากภายนอกชุมชนเป็นอุปสรรคที่คอยจำกัดขีดความสามารถในการดำรงวิถีการทำมาหากินและการใช้ชีวิตอย่างอิสระของชุมชน ดังนั้นชุมชนจึงต้องเรียนรู้วิธีการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ เพื่อก้าวข้ามอุปสรรคดังกล่าว นอกจากนี้ชุมชนยังต้องเรียนรู้ว่าจำเป็นต้องได้รับการหนุนช่วยจากพันธมิตรเพื่อสร้างน้ำหนักจากเสียงชุมชนให้สามารถ ขยายพื้นที่ทางสังคม ให้ได้รับการยอมรับออกไปในวงกว้างรวมทั้งพยายามเปลี่ยนแปลงตนเองให้หลุดพ้นจากสภาวะไร้อำนาจอันเนื่องมาจากการเป็นชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มด้อยโอกาสในสังคม ชุมชนอาศัยพึ่งพาประโยชน์จากประชาสังคมที่กำลังเติบโตใหญ่ในประเทศไทย โดยเชื่อมโยงเข้ากับองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่เข้าใจปัญหา ตลอดจนสื่อมวลชนที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ชุมชนจะต้องเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ และมีความคิดสร้างสรรค์ในการประยุกต์ใช้และนำเสนอองค์ความรู้และวัฒนธรรมของชุมชนต่อสังคมภายนอก เพื่อสร้างความเข้าใจ และให้เกิดการยอมรับในสังคมวงกว้าง ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถ

ประกาศให้สาธารณชนได้รับรู้ถึงสิทธิของตนในการดำรงชีวิตตามแบบแผนที่ชุมชนต้องการและสิทธิในการพัฒนา

การเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน ได้แก่ การแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ การพัฒนาทักษะของคน และการพัฒนาศักยภาพในการวางแผนและนำไปปฏิบัติ การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่พยายามจะเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมกันในการพัฒนา เริ่มตั้งแต่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน กระบวนการกลุ่มเพื่อเสริมสร้างพลังในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีความรักความผูกพันต่อชุมชนของตน ดังนั้นเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนจึงมุ่งไปที่การพัฒนาคน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มเป็นสำคัญ (พระมหาอภัย มูลสาร, 2550, น. 70)

มิติการพัฒนาทางสังคมของการพัฒนาชุมชน

ในมิติของการพัฒนาทางสังคม หากเราศึกษาชีวิตและประสบการณ์ของมนุษย์ ผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติจากมุมมองเชิงนิเวศ (ecological perspective) ที่มีใช้การอิงอยู่กับทฤษฎีระบบที่แท้จริง เราจะเห็นว่าชีวิตของมนุษย์และธรรมชาติมีความซับซ้อนเกินกว่าจะใช้วิธีคิดแบบเส้นตรง เราจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีคิด วิธีมอง ความสัมพันธ์ที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับระบบต่าง ๆ อย่างแยกส่วนให้เป็นการเชื่อมโยงอย่างบูรณาการ มิติการพัฒนาทางสังคมของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ แบบแผนพฤติกรรม รวมตลอดทั้งความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมของชุมชนให้ดีขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การพัฒนาชุมชน สามารถทำให้คนในชุมชนมารวมตัวกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ยิ่งมีการทำกิจกรรมนั้น ๆ ยังสามารถจัดปรับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแน่นแฟ้นกันมากขึ้นเท่าไร ก็ยิ่งทำให้โอกาสของการพัฒนามีมากยิ่งขึ้น ดังนั้นมิติการพัฒนาทางสังคมของการพัฒนาชุมชน จึงต้องให้ความสำคัญกับหลักการเบื้องต้นที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงวิธีคิด เปลี่ยนแปลงทัศนคติ พื้นฟูแบบแผนพฤติกรรม อันนำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม (ณัฐภัทร์ สุรินทร์วงศ์, 2552, น. 25-27) หลักการเบื้องต้นดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

1. คตินิยมแบบองค์รวม สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งระดับการวิเคราะห์และระดับการปฏิบัติ กล่าวโดยสังเขป คือ ทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เราจึงควรมีมุมมองที่กว้างขวางและรอบคอบในการทำความเข้าใจต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีการกระทำใดที่เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ แต่จะมีผลเหมือนระลอกคลื่น (ripple effect) ที่แรงกระเพื่อมของน้ำจะ

ส่งผลแผ่ออกไปถึงปลายสุดของระบบ หรือมีลักษณะเช่นคำกล่าวที่ว่า “เด็ดดอกไม้ดอกหนึ่งยังกระเทือนถึงดาวบนท้องฟ้า” ความเชื่อมโยงของสรรพชีวิตและสรรพสิ่งดังกล่าวมีความซับซ้อนไม่ได้เป็นเหตุเป็นผล ต่อเนื่องแบบเส้นตรง (linear) อันเกิดจากตัวแปรหรือปัจจัยเดียว

2. หลักการเคารพคุณค่าของท้องถิ่น คุณค่าของท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ทรัพยากร ทักษะและกระบวนการของท้องถิ่น หลักการนี้มีที่มาจากแนวคิด การพัฒนาจากฐานล่าง หรือ Bottom up โดยไม่ให้ความสำคัญแก่ ความรู้ ความชำนาญ กระบวนการและทรัพยากร ที่ยึดเย็ดและครอบงำจากข้างบนหรือภายนอกชุมชน ควรให้คุณค่าต่อภูมิปัญญา ท้องถิ่น หรือทรัพยากรภายในชุมชนก่อนในเบื้องต้น หากชุมชนมีความต้องการในสิ่งที่ชุมชนขาด จึงสนับสนุนหรือจัดหาจากภายนอก ในส่วนของวัฒนธรรมท้องถิ่น พึงตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีพลวัต (dynamic) มากกว่าจะมองว่าเป็นสิ่งที่แน่นอนไม่แปรเปลี่ยน (static) และงานสำคัญ คือ การสร้างวัฒนธรรมของการมีส่วนร่วม แนวคิดการพึ่งตนเองบ่งชี้ว่าชุมชนควรนำทรัพยากรของตนเองมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด ดีกว่าอาศัยการสนับสนุนจากภายนอก

3. การมีส่วนร่วม การทำงานพัฒนาชุมชนต้องส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนให้มากที่สุด การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังอำนาจและการปลุกจิตสำนึกยิ่งประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและกระบวนการของชุมชนก็จะมากขึ้นเท่านั้น การมีส่วนร่วมนั้นไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนต้องทำในสิ่งเดียวกัน เพราะแต่ละคนมีความแตกต่างกันในความชำนาญ ความสนใจและความสามารถ บ่อยครั้งที่การมีส่วนร่วมถูกตีความให้เป็นเรื่องเดียวกับการให้คนเข้าร่วม (involvement) ตามแบบฉบับของกระบวนการชุมชนในกระแสหลัก เช่น การประชุมสาธารณะ กรรมการจัดการ หรือบทบาทอาสาสมัครให้บริการแบบดั้งเดิม การมีส่วนร่วมต้องประกอบด้วย ความมีอิสระ (freedom to participate) ความเต็มใจ (willingness to participate) และความสามารถในการมีส่วนร่วม (ability to participate) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรตระหนักถึงประเด็นเรื่องชนชั้น เพศสภาพ เชื้อชาติ และชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. การปลุกจิตสำนึก การปลุกจิตสำนึกไม่ถึงขนาดที่จะต้องเรียกว่าเป็น “กระบวนการปลดปล่อย” เราสามารถทำได้อยู่แล้วในการพูดคุยอย่างเปิดเผยเป็นกันเองในชีวิตประจำวันกับประชาชนในชุมชน สามารถปลุกจิตสำนึกได้โดยการส่งเสริมให้ประชาชนสำรวจประสบการณ์ชีวิตของตนและโยนให้เห็นโครงสร้างเชิงอำนาจและการเอารัดเอาเปรียบเพื่อให้เห็นว่าทำอะไรให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีประสิทธิภาพ การปลุกจิตสำนึกไม่จำเป็นต้องใช้ภาษาหรือท่าทีแบบปัญญาชนแต่ควรทำในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ เริ่มจากการพูดคุยในเรื่องใกล้ตัว ตั้งคำถามที่เข้าใจง่าย สร้างบรรยากาศที่มีความสะดวกใจในการบอกเล่า ส่งเสริมการแลกเปลี่ยน

เรียนรู้ซึ่งกันและกันในด้านความคิด ความหวัง ความผิดหวัง ความกลัวหรือแม้แต่ชัยชนะที่เคยมีในชีวิต การแลกเปลี่ยนประสบการณ์มีความสำคัญต่อกระบวนการปลูกจิตสำนึกและการสร้างความเหนียวแน่น เข้มแข็งให้แก่ชุมชน

5. การเสริมสร้างพลังอำนาจ การเสริมสร้างพลังอำนาจเป็นจุดหมายของการพัฒนาชุมชน คำว่า *Empowerment* เป็นคำที่นำมาใช้กันเกร่อไปหมด แท้จริงแล้วหมายถึง การเสริมสร้างให้ประชาชนเข้าถึงทรัพยากร โอกาส ความรู้ ทักษะเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการกำหนดอนาคต มีส่วนร่วมและสามารถสร้างให้เกิดผลดีต่อชีวิตชุมชนของตนเอง การเสริมสร้างพลังอำนาจ กระทำได้โดยการสนับสนุนให้ประชาชนเข้าร่วมในโครงการในฐานะ “เจ้าของ” มิใช่ ‘อาสาสมัคร’ หรือ ‘ผู้ช่วย’ ซึ่งมีข้อเสียที่จะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติอย่างง่ายดายเพียงแค่บอกกับประชาชนว่าพวกเขามีพลังอำนาจแล้ว ทุกอย่างต้องลงมือปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามและเรียนรู้จากกระบวนการของการทำงานทั้งสิ้น เป็นเรื่องที่ต้องทุ่มเทความพยายามและใช้เวลา เพราะหากประชาชนมีพลังอำนาจหรือพลังความสามารถแล้ว ก็จะสามารถจัดการตนเองได้

6. ความร่วมมือและความเห็นพ้องต้องกัน ในมุมมองทางนิเวศและวิธีการไร้ความรุนแรงให้คุณค่ากับความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน ในสังคมสมัยใหม่ที่เน้นเรื่องการแข่งขันทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สื่อ ศิลปะ ธุรกิจ นันทนาการ และการดูแลสุขภาพ การพัฒนาชุมชนได้ท้าทายต่อฐานคติหลักเหล่านี้และชี้ให้เห็นว่าเป็นฐานคติที่ไม่ถูกต้อง เราต้องมุ่งสร้างโครงสร้างการทำงานและกระบวนการในลักษณะของความร่วมมือมากกว่าความขัดแย้ง หลักของการตัดสินใจแบบความเห็นพ้องต้องกัน (consensus) ถือว่าเป็นวิธีการของความร่วมมือ รวมทั้งการจัดตั้งการทำงานร่วมกันในรูปแบบต่าง ๆ (ความเห็นพ้องต้องกัน, ฉันทามติ = การตัดสินใจหรือข้อตกลงที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจและเห็นชอบด้วยกันของกลุ่มหรือผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ไม่ใช่จำต้องตกลงหรือยินยอมด้วยการเสียสละเป็นเสียงข้างน้อย หรือการประนีประนอม)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยเกี่ยวกับจิตอาสา

ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นจิตอาสา ซึ่งมีการศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจของผู้นำเยาวชนที่มีจิตอาสาในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม กรณีศึกษา สภาเยาวชนกรุงเทพมหานคร ของ ปิยะนาถ สรวิสูตร (2552, บทคัดย่อ) ผลการศึกษาพบว่า ผู้นำเยาวชนที่มีจิตอาสาในสภาเยาวชนกรุงเทพมหานครเป็นเพศหญิงและชายใกล้เคียงกัน อายุ 18-23 ปี กำลัง

ศึกษาอยู่ระดับชั้นมัธยมศึกษา เกรดเฉลี่ยสะสมครั้งสุดท้าย 2.51-3.00 นับถือศาสนาพุทธ ส่วนมากครอบครัวมีรายได้ต่ำกว่า 10,001 บาทและไม่เกิน 15,000 บาทเกือบทั้งหมดมีตำแหน่งเป็นสมาชิก ผู้ที่เป็นตัวแทนกลุ่มเยาวชนและประธานสภาเยาวชนเขตมีจำนวนที่ใกล้เคียงกัน กิจกรรมที่เข้าร่วมมากที่สุดคือ การเข้าประชุมสภาเยาวชนกรุงเทพมหานคร โดยมีแรงจูงใจภายใน อยู่ในระดับสูงส่วนแรงจูงใจภายนอกอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยด้านศาสนาของผู้เยาวชนที่มีจิตอาสาที่แตกต่างกันมีแรงจูงใจโดยรวมในการทำกิจกรรมเพื่อสังคมแตกต่างกัน สำหรับผู้นำเยาวชนที่มีจิตอาสาที่ทำและไม่ทำกิจกรรมการพัฒนามาตรการและการดูแลเยาวชนมีแรงจูงใจภายในแตกต่างกัน ผู้นำเยาวชนที่มีจิตอาสาที่มีข้อเสนอว่า หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชนควรสนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมเพื่อสังคม สถาบันการศึกษาและครอบครัว ควรสนับสนุนให้ทำกิจกรรมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเป็นรูปธรรม

2. งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีผู้ศึกษาในหลากหลายแง่มุมของการพัฒนาชุมชน ดังนี้

ภุษา ศรีวิลาส (2539, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนสามารถริเริ่มกิจกรรมแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ แต่มีข้อจำกัดในการระดมทรัพยากรภายในกลุ่มและการขยายผลกิจกรรม และชุมชนสามารถริเริ่มกิจกรรมได้จากการกระตุ้นและสนับสนุนทรัพยากรจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มมีบทบาทเข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการแก้ไขปัญหา ทำให้กลุ่มมีประสบการณ์แก้ไขปัญหาาร่วมกันเกิดการเรียนรู้และสร้างความเชื่อมั่นให้กับสมาชิก จนกระทั่งกลุ่มมีแนวโน้มการพัฒนาที่ดี สามารถสร้างสวัสดิการให้กับชุมชน

อรพรรณ ภมรสุวรรณ (2544, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา การมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมในการจัดการนิคมสร้างตนเองเพื่อการพึ่งตนเอง: ศึกษากรณีสร้างตนเองภาคใต้ตามแผนถนนสภาพนิคม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมในการจัดการนิคมสร้างตนเองโดยพิจารณา 4 ด้าน คือ ด้านร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุ ด้านร่วมตัดสินใจ ด้านร่วมในกิจกรรม เพื่อการพัฒนาและด้านร่วมในผลประโยชน์ ผลสรุปโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมในการจัดการนิคมสร้างตนเองพบว่า เพศและความรู้ในการปฏิบัติของสมาชิกนิคมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสมาชิก

เพ็ญศิริ พันพา (2545, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา ระบบบุญนิยม: การพัฒนากองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง ศึกษากรณี สาธารณโภคีศีระะอโศก ชุมชนศีระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการของชุมชนมีจุดเริ่มต้นมาจากการเผยแพร่แนวคิดทางศาสนา ต่อมาจึงพัฒนาเป็นชุมชนที่สมาชิกผู้เลื่อมใสศรัทธามาอาศัยอยู่ร่วมกัน เกิดกิจกรรมการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการภายในชุมชน ความมั่นคงของชุมชนภายใต้ระบบบุญนิยมเป้าหมายหลักมิใช่อยู่ที่การให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวเงิน แต่อยู่ที่การพัฒนาชีวิตคนให้เกิดจิตสำนึกเป็นจิตสำนึกในการกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีความพอดี พอเพียง มีความสมดุลระหว่างความต้องการและความสามารถในการตอบสนองความต้องการ ซึ่งเป็นหลักการที่จะสามารถนำชุมชน ไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง และหลักการดังกล่าว สามารถนำมาปรับใช้กับชุมชนทั่วไปได้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาชีวิตจิตใจคนให้เกิดจิตสำนึกที่จะพึ่งตนเองได้ในที่สุด

สุชาติ พิบูลแถว (2550, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา กระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ชุมชนไท-ยวนราชบุรี ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในมิติทางการพัฒนาชุมชน จากการศึกษาพบว่า กระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก เป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อที่จะรักษาอัตลักษณ์ของตนเองไว้ ซึ่งมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจของชุมชน เริ่มต้นจากการสร้างกลุ่มเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนกระบวนการ โดยอาศัยความสัมพันธ์กันในหมู่ของเพื่อนร่วมสถาบัน มีการสร้างกิจกรรมในการกระตุ้นจิตสำนึกให้กับชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของผ้าจากในเชิงเศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรมมีการจัดการความรู้เรื่องผ้าจากโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การอนุรักษ์องค์ความรู้ และการกระจายองค์ความรู้สู่ชุมชน

อภัย มูลสาร (2550, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา ความมีอยู่ของชุมชนสังฆะ: กรณีศึกษา สวนโมกขพลาราม ผลการศึกษาพบว่า ความมีอยู่ของชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลาราม สามารถมองได้ทั้งมิติเชิงพื้นที่ชุมชนในมิติเชิงหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน และในมิติของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชุมชนสังฆะในสวนโมกขพลารามประกอบด้วยลักษณะดังนี้ 1) การรวมกลุ่มของศาสนบุคคล คือ พระสงฆ์ผู้ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติเข้ามาเป็นสมาชิกของชุมชนสังฆะโดยผ่านวิธีอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา 2) มีหลักพระธรรมวินัยเป็นข้อปฏิบัติในชุมชน ลักษณะพระธรรมวินัยเป็นทั้งข้อประพฤติปฏิบัติและข้อห้าม สมาชิกในชุมชนสังฆะจะต้องถือประพฤติปฏิบัติอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน 3) มีอุดมการณ์ของชุมชนสังฆะ 4) มีบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในชุมชนสังฆะ โดยแยกเป็นบทบาทหน้าที่ในการศึกษาพัฒนาตนเองและการพัฒนาสังคม

นิตานาถ ชาญศิลป์ (2552, บทคัดย่อ) ทำการศึกษา การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยทุนทางสังคม: กรณีศึกษา ชุมชนตลาดล่างบางพระ หมู่ที่ 1 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี การศึกษาพบว่า การมีผู้นำที่เสียสละ เป็นที่ไว้วางใจของสมาชิก มีส่วนช่วยให้การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ดีขึ้น วิสาหกิจชุมชนก่อตั้งและดำเนินงานไปได้อย่างรวดเร็ว การมีเอกลักษณ์ทางประเพณี วัฒนธรรม ทำให้คนในชุมชนมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน อีกทั้งยังสามารถดึงให้คนภายนอกเข้ามาสัมผัสกับชุมชน ส่งผลต่อการดำเนินวิสาหกิจในชุมชนได้ดี ตาข่ายทางสังคมที่มีทุนทางสังคมที่หลากหลาย ทำให้สามารถรองรับกับปัญหาและวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้ดี การส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพคนในชุมชนที่เริ่มจากการพัฒนาที่ตนเองเป็นอยู่ นำไปสู่การพัฒนาของกลุ่มและชุมชนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนมีความยั่งยืน ชุมชนมีความเข้มแข็ง การจัดการของกลุ่มที่ใช้หลักการผสมผสานเข้ามาช่วยในเรื่องของการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องคน เงิน วัสดุุดิบ ความเป็นเครือข่าย การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ฯลฯ เพื่อให้การดำเนินการของกลุ่มฯ และชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่งผลต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพต่อไป งานวิจัยอีกชิ้นที่มีผลการศึกษาสอดคล้องกันกับนิตานาถ ชาญศิลป์ คือ สุวัฒน์ชัย สุวดีผล (2552, บทคัดย่อ) ศึกษา ทุนทางสังคมกับการจัดการศูนย์เรียนรู้ กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ชุมชนมอญบางกระดี่ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ความเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้ระบบเครือข่ายที่เกาะเกี่ยวกันเป็นแรงหนุนเสริมให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน รวมทั้งการมีผู้นำที่กล้าเปลี่ยนแปลง เสียสละได้ร่วมมือกับหน่วยงานจากภายนอกทำการแก้ปัญหาให้กับชุมชน และนำไปสู่ชุมชนเป็นสุข

กรอบแนวคิดในการศึกษา

